

22 января 1919 г. состоялось историческое для украинцев событие – представители Западно-Украинской Народной Республики (ЗУНР) и Украинской Народной Республики (УНР) подписали Акт злуки, чем реализовали мечты многих поколений относительно единства и соборности украинских земель. Однако политические партии обоих государств по-разному оценивали значение этого события, выдвигали собственные идеи путей объединения, что заставляет подробнее проанализировать отношение тогдашних политических партий к идее соборности украинских земель.

Ключевые слова: УНР, ЗУНР, Акт злуки.

January 22 1919, a historic event for Ukrainian – representatives of the West Ukrainian People's Republic (ZUNR) and the Ukrainian National Republic (UNR) signed the Act of Unification, which were put on the dreams of many generations of unity and integrity of Ukrainian lands. However, the political parties of both countries differently evaluated significance of this event, put forward their own vision of the association, which makes analysis more contemporary attitude of political parties towards the idea of catholicity Ukrainian lands.

Keywords: UNR, ZUNR, Act of Unification.

УДК 94(477.83/.86) “1918/1919”

Андрій КОРОЛЬКО

УКРАЇНСЬКІ ПОВІТОВІ РАДИ ПОКУТТЯ ПЕРІОДУ ЗУНР: СТРУКТУРА І ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ (ЛИСТОПАД 1918 р. – ТРАВЕНЬ 1919 р.)

У статті охарактеризовано становлення і функціонування органів української влади на території Покуття в період ЗУНР. Розглянуто форми активізації національного руху напередодні розпаду Австро-Угорської імперії і початку революції на західноукраїнських землях, простежено формування осередків української влади в краї в ході Листопадового зриву 1918 р., особливості законодавчого забезпечення процесу формування й діяльності місцевих органів влади й управління, правоохоронних органів, збройних сил, судової системи, висвітлено суспільно-політичні процеси на Покутті, проаналізовано кроки влади щодо вирішення земельного питання.

Ключові слова: Покуття, повітові ради, Округна національна рада, віче, партійно-політичне життя, жандармерія, збройні сили, судова система, земельне питання, аграрна реформа.

Західно-Українська Народна Республіка була втіленням державницьких устремлінь українців Галичини, Буковини й Закарпаття. Звістка про встановлення української влади у Львові 1 листопада 1918 р. облетіли всі куточки Східної Галичини. Не були осторонь процесу встановлення української влади й повітові центри Покуття, де формувався новий місцевий державний й адміністративний апарат, крок за кроком простежувався процес державотворення і становлення української державності.

Мета статті – комплексно дослідити становлення і функціонування органів української влади на території Покуття в період ЗУНР. Досягнення мети передбачає вирішення таких завдань: показати форми активізації національного руху на Покутті напередодні розпаду Австро-Угорської імперії й початку революції на західноукраїнських землях; простежити формування осередків української влади в краї в ході Листопадового зриву 1918 р.; розкрити особливості законодавчого забезпечення процесу формування й діяльності місцевих органів влади й управління, правоохоронних органів, збройних сил, судової системи; висвітлити суспільно-політичні процеси на Покутті; охарактеризувати кроки влади щодо вирішення земельного питання.

Важливим джерелом для вивчення проблеми є неопубліковані матеріали, які зберігаються в Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України) і Центральному державному історичному архіві України, м. Львів (далі –

ЦДІАЛ України). Ми опрацювали справи фонду 3521 “Український військовий табір в Йозефові. Культурно-просвітний кружок” ЦДАВО України, зокрема, записки отамана Української галицької армії (УГА) Стефаніва про встановлення української влади в краї на початку листопада 1918 р., неопубліковану статтю М.Левицького про військове судівництво в УГА та спогади В.Лашука про бойовий шлях 24 піхотного полку імені гетьмана Петра Дорошенка, який дислокувався в Коломиї¹. У фонді 146 “Галицьке намісництво, м. Львів” ЦДІАЛ України використані матеріали про протести українського населення Покуття проти окупації Східної Галичини поляками напередодні проголошення ЗУНР², а у фонді 581 “Колекція документів про діяльність урядів та армій УНР і ЗУНР” – свідчення про організацію судової системи на території Покуття³.

Велику кількість інформації з досліджуваної проблеми почерпнули з періодичних видань центральних інституцій і повітових органів влади ЗУНР: “Діло” (жовтень-листопад 1918 р.), “Республіка” (лютий-квітень 1919 р.), “Нове життя” (грудень 1918 р. – квітень 1919 р.), “Народ” (лютий-травень 1919 р.), “Республіканець” (лютий-травень 1919 р.), “Громадський Голос” (лютий-травень 1919 р.), “Січовий Голос” (листопад 1918 р. – квітень 1919 р.), “Новини” (березень-квітень 1919 р.), “Станиславівський Голос” (листопад-грудень 1918 р.) та ін. Проте найбільше інформації про формування української влади на Покутті почерпнули із часописів “Покутський Вістник” (листопад 1918 р. – травень 1919 р.) і “Товмацькі Вісти” (листопад 1918 р. – травень 1919 р.). У часи воєнних подій листопада 1918 р., коли на Покутті бракувало достовірної інформації, Окружна національна рада м. Коломия і повітовий комісаріат Української Національної Ради м. Товмач вирішили видавати часописи, які ставили своїм завданням розвивати національну свідомість широких мас покутського громадянства й вести їх з українським народом до спільної мети – вільної, самостійної і нероздільної України. Відстоюючи інтереси рідної Вітчизни, часописи постійно відгукувалися на найбільш важливі події українського життя, інформували про становище краю в рубриках “Життя Покуття”, “У Коломиї”, “Урядова частина”, “Телеграми і вісти”, “Позаурядова часть”, “Справи організації”, “Вічевий рух”. Загалом джерелознавча цінність газетної періодики досліджуваної доби полягає в тому, що тут поміщувалися матеріали з питань державного, національного, культурного, освітнього будівництва, практичної діяльності місцевих органів управління, суспільно-політичного та громадського життя.

Цінними для дослідження означеної проблеми є мемуари. Серед праць такого характеру слід виокремити свідчення очевидців подій і спогади В.Бемка⁴, М.Велигорської⁵, В.Воробця⁶, І.Кузича⁷, В.Клодницького⁸, П.Волосенка⁹, Р.Ковальського¹⁰, В.Волицького¹¹, О.Кузьми¹² та інших¹³, які, передусім, стосувалися встановлення української влади на Покутті в листопаді 1918 р. До цих джерел треба підходити обережно, адже в них трапляються неточності, інколи спотворення деяких фактів та явищ.

У дослідженні частково взяті до уваги документи вищих органів влади управління ЗУНР, зокрема, які стосувалися конституційних основ організації влади на місцях, насамперед на Покутті¹⁴.

Незважаючи на те, що історія ЗУНР знайшла відображення в дослідженнях багатьох українських авторів: О.Карпенка¹⁵, В.Великого¹⁶, О.Красівського¹⁷, М.Кугутяка¹⁸, М.Литвина¹⁹, К.Науменка²⁰, С.Макарчука²¹, І.Монолатія²² та інших, однак особібно не зверталася увага на вивчення проблеми українських повітових рад на Покутті в зазначений період. Уперше ретельніше підійшов до вивчення цієї проблеми Олег Павлишин²³, характеризуючи діяльність органів цивільної влади ЗУНР у повітах Галичини в перші місяці української національної революції, та Іван Монолатій²⁴, Михайло Буджак²⁵, Ігор Андрухів і Степан Гаврилук²⁶, розкриваючи історію м. Коломия, Товмач і Тисмениця в період ЗУНР. Кілька публікацій становленню і функціонуванню української влади на Покутті в 1918–1919 рр. присвятив автор²⁷.

Протягом 1918 р. Австро-Угорська імперія знаходилася в умовах загальної кризи. Водночас західні українці перебували під впливом процесів національного державотворення на Наддніпрянщині. У березні 1918 р. у багатьох повітах Східної Галичини, у тому числі й Покуття, пройшли масові віча на честь проголошення самостійності УНР і підписання Берестейського мирного договору. Попри непривітну дощову погоду величаво пройшли урочистості в

Коломиї “свята мира і української самостійности”. На скликаному вічі, де присутніми були 32 тис. жителів міста й околиць, виступали українські патріоти К.Трильовський, Петрук, Кузьма Книш. Подібні заходи були проведені в сусідніх містечках Заболотові, Обертині, Печеніжині та Гвіздці²⁸.

Нова хвиля народних віч на підтримку ідеї об’єднання з Наддніпрянською Україною прокотилася у вересні 1918 р. Більшість із них закінчувалися ухваленням постанов про рішуче неприйняття можливості прилучення до Польщі й утворення окремого українського коронного краю в складі реформованої Австро-Угорської імперії. Показовим у цьому є резолюція народного віча в Снятині за підписом Василя Стефаніка від 21 вересня 1918 р.: “Всі Українці Снятинської Землі протестують отсим урочисто і привселюдно проти всяких змагань якого-небудь прилучення Східної Галичини до будучої Польщі, укріплюють свій протест народньою присягою, шо ані ніхто із живих Українців повіту ані ніхто із їх потомків ніколи-преніколи не узнає польської приналежности державної ні то польського суверена, будь ним князь, великий князь, король чи президент або який иньший репрезентант тої польської держави, що дальше птанують всяку через польських політиків форсовану комбінацію прилученя Східної Галичини до Польщі як нужденний політичний морд всеї української нації в Галичині а урочистою клятбою одностайно і однодушно зобов’язуються всім таким насильним змаганням супротиставити силу діла до послідної кроплі крови”²⁹.

На Коломиї ініціював організацію проведення народних зборів Кирило Трильовський³⁰. На організованому ним вічі в Коломиї 22 вересня 1918 р. розглядалися такі питання: загальний стан розгортання українського національного руху в краї; значення Берестейського мирного договору для Східної Галичини; становище народногосподарського життя українців³¹. Ухвалено постанову про рішуче неприйняття можливості прилучення до Польщі й утворення окремого українського коронного краю в складі реформованої Австро-Угорської імперії³². Поблизу Коломиї в Печеніжині відбулися народні збори українців, де було прийнято низку політичних рішень, а саме – дотримання виконання умов Берестейського мирного договору, виголошено протест проти намірів поляків загарбати Холмщину, Підляшшя й Східну Галичину; підтримано поділ Галичини на Західну й Східну, утворення українського коронного краю з окремим сеймом, намісником й українською адміністрацією; висловлено прагнення до загальної злуки всіх українських земель у самостійну державу тощо³³.

22 вересня 1918 р. пройшло подібне народне 5-тисячне віче в Товмачі (Глумачі), зорганізоване, як указувалось у донесенні місцевого старости до президії Галицького намісництва в м. Львів, колишнім депутатом Галицького крайового сейму Іваном Макухом. На вічі, окрім І.Макуха, виступали вчителька П.Гринівна, селяни В.Кузьма із с. Олешів, П.Кіт, І.Солонина з Нижнева. Прийнята ухвала про утворення окремого українського коронного краю³⁴.

На початку осені, унаслідок несприятливого перебігу Першої світової війни, виникла загроза розпаду імперії. Щоб її врятувати, цісар 16 жовтня 1918 р. видав маніфест про федеративний устрій держави, у якій “кожне плем’я на території, яку воно заселяє, творить свій власний державний організм”.

Українські парламентарії для вирішення долі українських земель, що перебували в складі Австро-Угорщини, скликали на 18 жовтня 1918 р. до Львова Установчі збори, які проголосили себе Українською Національною Радою (УНРада) з повноваженнями парламенту. У своєму першому маніфесті УНРада проголосила 19 жовтня 1918 р. Українську державу на українських етнічних землях імперії, закликавши до її творення всі національні меншини краю³⁵. Також було вирішено виробити демократичну конституцію й обрати президента УНРади, яким став Є.Петрушевич³⁶.

Щоб запобігти перехопленню поляками ініціативи в Східній Галичині, 30 жовтня львівська делегація УНРади прийняла спеціальну ухвалу про заборону українським органам виконувати розпорядження та накази Польської ліквідаційної комісії³⁷. Реальна загроза захоплення влади поляками змусила керівництво львівської делегації УНРади ухвалити остаточне рішення про збройний виступ. Відповідальність лягла на Центральний військовий комітет, перейменований в Українську Генеральну Військову Команду на чолі з Д.Вітовським, до

складу якого входило сім чоловік, серед яких був й уродженець Снятина отаман Легіону Українських січових стрільців Семен (Сень) Горук.

Центром організації повстання став Народний дім у Львові, тут знаходився штаб з підготовки збройного виступу. Звідси в другій половині 31 жовтня 1918 р. були відіслані телеграфні повідомлення та посланці до окружних військових комітетів краю, серед них була й Коломия, яка була центром повстання українців на Покутті, з наказом проти ночі 1 листопада збройними виступами взяти під контроль відповідні міста та повіти³⁸.

У ніч на 1 листопада 1918 р. українські військові загони, очолювані Д.Вітовським, захопили всі найважливіші стратегічні державні, військові та транспортні об'єкти Львова. У Львові з'явилися два афішовані звернення УНРади: "До населення міста Львова!" та "Український народ!" У першому зверненні сповіщалося про утворення Української держави, про необхідність виконання всіх розпоряджень і наказів, які видадуть цивільні та військові органи УНРади. Натомість у відозві "Український народ!" українські провідники зверталися до народу із закликом брати активну участь у будівництві та захисті новоутвореної держави³⁹.

Практично без збройної боротьби було встановлено українську владу на Покутті: Коломийському, Снятинському, Городенківському, Товмацькому повітах. В окремих містах влада перейшла до українців навіть дещо раніше, ніж у Львові. Показовим у цьому плані стало місто Коломия.

У Коломії з ініціативи поручника Володимира Бемка наприкінці вересня 1918 р. виник Революційний комітет (в окремих спогадах він називається Військовим комітетом), до складу якого увійшли українські старшини 24-го та 36-го піхотних полків: В.Білінкевич, С.Сверида, Т.Примака, Д.Легкун, Мацієвич та ін. Комітет був заініційований В.Бемком після того, як він у вересні побував у Львові, де брав участь у засіданні ЦВК й одержав доручення утворити такий комітет з метою підготовки захоплення влади в регіоні. Цей комітет мав характер окружного й поширив свою військово-організаційну владу на територію суміжних з Коломийським Городенківського, Снятинського, Печеніжинського, Надвірнянського та Делятинського повітів. Члени комітету виїжджали в сусідні повітові центри Покуття, вели попередні розмови з довіреними особами про можливість захоплення й утримання влади. Через хитке політичне становище відповідна робота проводилася "під виглядом забав"⁴⁰.

Поручик Віктор Воробець згадував, що за два місяці до Листопадового зриву в Коломії були готові до виступу. Тут насправді стояли три полки: 24, 36 і 9-й, у яких старшинами були українці. Наприкінці жовтня 1918 р. складено план розміщення всіх військових частин міста й найважливіших опорних пунктів центрального урядування та вибрано відділ революційного комітету із чотирьох старшин, повідомлено про діяльність військового комітету міській владі⁴¹.

Під час підготовки коломийський комітет виявив ініціативу щодо революційного захоплення влади в повітах, надіславши на адресу Центрального військового комітету у Львові залик, у якому пропонував останньому, щоб "найдовше до 5 днів дав наказ про переведення перевороту, а якщо він цього не зробить, щоб у Покутті на власну руку [це] зробилося на своїй території і тим самим приневолено решту Галичини до того самого кроку"⁴².

Тридцять першого жовтня ввечері відбулося засідання комітету за участю 50 старшин, на якому "устійнено обсаду становищ у місті, призначено старшинські стежі, що мали асистувати при перебиранні влади". О 9 год 30 хв прибув зі Львова кур'єр, хорунжий УСС В.Мурович, який передав наказ УГВК за підписом Д.Вітовського про захоплення влади. Відразу старшини й стрільці приступили до виконання раніше одержаних доручень. І вже ввечері 31 жовтня всі найважливіші об'єкти міста були захоплені. Тієї ж ночі "вислано тягаровими автами" невеликі військові відділи з куреня поручника д-ра Зволинського до Снятина, Городенки й Надвірної для допомоги при захопленні влади. Перебирання влади всюди відбулося спокійно. Отже, у Коломії в ніч на 1 листопада залізнична станція, пошта, телеграф, провідні установи опинилися в руках українців, і, як пише учасник подій, 1 листопада "осіннє ранне сонце застало вже на державних будинках синьо-жовті прапори"⁴³. Часопис "Покутський Вістник" інформував про те, що офіційне передання влади в Коломії відбулося вранці 1 листопада 1918 р. завдяки військовій допомозі 24 піхотного і 36 стрілецького полків. Українська депутація в особі офіцерів Т.Примака, Мацуського й радника В.Гвоздовича на виконання

наказу УНРади звернулася до команданта 24 піхотного полку Вальтера з вимогою передати владу українцям. Останній прихильно поставився до української делегації й передав прапор 24 піхотного полку команданту Т.Примаку, таким чином, визнавши встановлення української влади в Коломиї⁴⁴.

Газета “Діло” інформувала про перебіг подій у місті: “Коломия занята в п'ятницю рано 24 полком під проводом надпоручника Бемка, Корженьовського і Примака. Комісаром повітовим д-р Стрийський. Уряд почтовий давний, під наглядом українським. Лінії комунікаційні ділають добре. Військові транспорта обезоружуються. Повіт має до визову 10 вагонів бараболь і кільканайцять вагонів сіна, що можна би його закупити. В Коломиї взято теж парк автомобілів тягарових...”⁴⁵.

Марія Велигорська так згадувала про захоплення українцями влади в Коломиї: “... Як ми вранці повставали, прибігли знайомі з вісткою, що науки нема, школа закрита, вночі українські вояки перебрали в місті владу. Ми вибігли з хати і побачили на міській ратуші український прапор, чим надзвичайно втішилися. В місті було замішання, дуже мало відкритих крамниць. Не поладнавши справ, верталися ми вечором поїздом до Городенки. На двірці в Коломиї стрінув мене учит(ель) Роман Шипайло і сказав: “Яшан, ти бачила, що тут ми зробили, перекажи в Городенці, щоб зараз перебрали владу”⁴⁶. За спогадами В.Воробця, цікавою була реакція жителів національних меншин міста: “Поляки на першу вістку про переворот зі страху та досади блідли, майже мліли, Німці були збентежені, Чехи і Югославяне раділи. Бачилося стрільців, що враз зі сукном відривали цісарські розети з шапок, кидали в болото і топтали ногами...”⁴⁷.

Наступного дня в місті була сформована українська повітова рада, до рук якої коломиїський комітет передав державну й адміністративну владу, формуючи українські військові підрозділи з австрійських військових частин. Окружним військовим командантом став сотник Т.Примак, його ад'ютантом – хорунжий І.Данищук, а заступником – поручник В.Бемко. Весь Коломиїський штаб української влади очолив В.Паліїв, який фактично визначив усі урядово-військові пости не лише Коломиї, але й по всьому Покуттю. Командантом 24-го піхотного полку був призначений сотник Ф.Тінкль, пізніше став командантом 2-ї Коломиїської бригади під Львовом; командантом гарматного полку став сотник Р.Шипайло; командантом запасного куреня 36-го полку стрільців був поручник О.Тарновецький⁴⁸.

На посаду команданта міста обрано поручика С.Галібея, командантом поліції став чотар І.Василишин, телефонічної сотні – хорунжий Кабарівський. Функції інтенданта виконував М.Татух, а капеланом залоги став о. М.Яросевич. Роботу старшинської школи координував поручик М.Микитюк, а вишколом керував сотник Рімаль.

Упорядкований повітовий уряд. Повітовий комісаріат очолив Іван Стрийський, начальниками військового суду призначено сотника Жука й сотника Зволинського. Посаду начальника окружного суду обійняв радник Чернявський, а шкільну інспекторатуру вів В.Витвицький⁴⁹.

На основі рішень Загальних зборів представників Коломиїського й Печеніжинського повітів, які відбулися 27 жовтня і 6 листопада 1918 р., сформована законодавча гілка влади – Окружна національна рада і його вузький комітет. До складу Окружної національної ради входили: по одному представнику з кожної сільської громади обох повітів; голова й секретар (або їхні заступники) з Коломиї, Гвіздця, Печеніжина та Яблонова; члени “Тіснішого Окружного Організаційного комітету” (вузького комітету). До складу останнього входили: голова й референт з аграрних питань З.Скварко, два заступники – К.Трильовський та І.Ганкевич (відав також адміністративними справами), два секретарі – А.Кузьмич та Я.Навчук, члени – референт у справах освіти О.Чайківський, судівництва – І.Чернявський, скарбових справ – В.Гвоздович, пошти й телеграфів – М.Івасюк, торгівлі, промислу й лісових справ – В.Касіян, громадських і касових справ – Ю.Колцуняк, продовольства – Б.Левицький, охорони здоров'я (санітарна комісія) – др. В.Кобринський, дорожніх робіт – В.Дзюбінський, у справах залізниць – В.Кобринський, громадських робіт – Г.Тимошук, соціальної опіки – С.Микитюк, військових питань – І.Мацієвич, М.Брик, колишній посол австрійського парламенту П.Лаврук, І.Чупрей, М.Корняк,

а також вісім заступників – Л.Кузьма, о. О.Русин, І.Стрийський, о. О.Вергун, І.Дорундяк, М.Романенчук, І.Михалевський, С.Деденко⁵⁰.

На сесіях Окружної національної ради розглядалися різноманітні питання. У ході роботи II сесії 2 грудня 1918 р. кооптовано нових членів і затверджено склад Окружної національної ради, заслухано доповіді К.Трильовського про політичну ситуацію в краї, І.Мацієвича про набір молоді до війська, Ю.Колцуняка про соціальний захист населення в умовах лихоліть війни та В.Гвоздовича про стан збору податків у краї, прийняті відповідні резолюції⁵¹. Промовці й делегати III сесії 31 грудня 1918 р. головною темою своїх дискусій обрали історичну тяглість та єдність українських етнічних територій, господарські проблеми вчителів повіту⁵². На IV сесії вирішували питання собороправності ЗУНР та УНР і заслухали реферат З.Скварка про стан земельного питання в Галичині, у котрому він окреслив недоліки роботи місцевої адміністрації⁵³. На V сесії, яка відбулася 26 лютого 1919 р. під орудою В.Гвоздовича, розглядалося питання створення селянсько-робітничих спілок у краї⁵⁴. Члени Окружної національної ради зішлись на тому, що поява цих товариств не принесе позитивних результатів у сільському господарстві, лише роздвоїть діяльність українських сил в аграрному секторі. На засіданні інформувалося про початок роботи 6-тижневого писарського й торговельного курсів, коломийського відділу Інформаційного Бюро Директорії УНР. І.Чернявський і Г.Тимошук склали звіт про діяльність Окружної національної ради, Б.Левицький реферував про санітарний стан на Покутті, а Сіщук – про стан лісового господарства й відновлення будинків, знищених війною⁵⁵. 21 березня 1919 р. працювала остання VI сесія Окружної національної ради⁵⁶. Заслухано звіт посла К.Трильовського про роботу УНРади в Станиславові. П.Шекерик проаналізував проект земельної реформи. В.Гвоздович виступив з вимогою ліквідації права патронату в церковно-релігійній сфері й ухвалення закону про віросповідні громади, його в цьому підтримали о. О.Русин і К.Трильовський⁵⁷.

У Коломиї також працювала міська (“прибична”) рада в складі 25 чоловік, до якої ввійшли 6 українців, 11 євреїв, 7 поляків й один німець⁵⁸. І.Монолатій стверджує, що, відчуваючи нагальну потребу в контролі органів місцевого самоврядування, їхнього реагування на запити місцевого населення, до міста спочатку прибув Д.Вітовський (15 листопада), а трохи пізніше – С.Петлюра (не пізніше грудня 1918 р.)⁵⁹. Зауважимо також, що 25 квітня 1919 р. у Коломиї перебував головнокомандувач УГА М.Омелянович-Павленко⁶⁰.

Практично без збройної боротьби встановлено українську владу на Товмаччині. Ще напередодні Листопадового зриву 27 жовтня 1918 р. відбулося велике селянське віче в Товмачі за участю селян повіту й жовнірів. На народному зібранні вирішено створити військовий загін у кількості 50 осіб під командуванням поручника В.Клодницького, щоб у відповідний момент за його допомогою взяти владу в повіті. Після отримання вістей про повстання 1 листопада згаданий військовий підрозділ за участю місцевих селян захопив владу⁶¹. У часописі “Діло” було подано коротке повідомлення про захоплення українцями влади на Товмаччині: “В місті Товмачі й повіті зарядив перейняття влади в українські руки енергично й без найменшого спротиву посол д-р І.Макух, котрого Повітова Українська Національна Рада запросила на комісара... В цілім повіті йде як найкращий лад і мілітарна організація”⁶².

Доволі спокійним виявилось захоплення влади українцями у двох містах Товмацького повіту – Тисмениці (нині районний центр Івано-Франківської області) й Отинії (нині селище міського типу Коломийського району). Як зазначав П.Волосенко, у Тисмениці “не було ніяких арештувань, ніяких насильств, панував лад і спокій. Відомо було, що деякі поляки мали приховану зброю, але протизаходів не роблено ніяких. До праці на залізниці приймали і українців, і поляків, різниць не роблено ніяких”⁶³. У місті владу від імені УНРади перебравли вчитель В.Михайлівський й отець С.Левицький за допомогою підстаршин О.Кікітки, М.Конького, М.Чемного та кількох колишніх вояків австрійської армії⁶⁴. У містечку Отинія Товмацького повіту зорганізовано військову команду міста, у якій важливу роль відіграли чотарі І.Скоморівський, І.Самборський, М.Троць й учителька Н.Буцманюк. Наведено порядок в організації влади в магістраті, суді й пошті⁶⁵.

На чолі повіту стояв призначений Національною Радою повітовий комісар, а в судових повітових округах – делегати Комісаріату Української Національної Ради⁶⁶. У Товмацькому

повіті вони були призначені в Тисмениці, Отинії, Нижневі й Хотимирі. Військовими справами в повіті відала Повітова Військова Команда. Повітовим комісаром Товмацького повіту з 1 листопада 1918 р. був І.Макух, якого 3 січня 1919 р. змінив інженер А.Галька. Військовим командантом обрано поручника В.Клодницького.

Загалом перші тижні функціонування української влади на Товмаччині виявилися доволі спокійними, про що свідчить допис невідомого автора станиславівського часопису “Нове життя”: “Публичне життя йде зовсім нормальним ходом – так, якби ніякого “перевороту” І. падолиста не було. Через те і настрої серед населення гарний. На службах Божих поминають (згадують) Українську Народню Републику...”⁶⁷. “Керівництво повітом уміло здійснюють І.Макух, три інженери-українці: повітовий комісар А.Галька, керівник харчового відділу П.Левицький, начальник рільничого й будівельного відділу місцевої адміністрації В.Вишницький; а також В.Клодницький, Лукашевич й Ортинський, які орудують військовими справами повіту. “Парламент” Товмаччини називається “Селянська Рада”, яка після реформи мала б становити 45 членів (26 представників від селян, 3 – від товариства Сільський Господар, 3 – від когорти багатих землевласників-дідичів, 2 – від учительського стану, а також 11 представників інших національностей: 1 німець, 5 поляків і 5 євреїв). Набір до війська ведеться безперешкодно, товмацька сотня сформована у складі 5 чет, яка підлягає керівництву Повітової Військової Команди. Державний секретар військових справ Д.Вітовський і військовий командант округу Т.Рожанковський, які перебували у Товмачі в листопаді 1918 р., залишилися задоволені організацією військової служби у повіті. На Товмаччині введений стан військової облоги”⁶⁸.

Повітовим комісаром нової української влади в Снятині 1 листопада 1918 р. став поручник Г.Мартинець, а його заступником – Жуковський. Повітовим командантом обрано поручника В.Одинського. До складу повітової ради входили хорунжі В.Косташук, А.Тофан, чотарі В.Мурмилук, К.Сирневський, Іл.Франко, Ткачук⁶⁹. Пізніше Снятинську повітову УНРаду очолив відомий український письменник й адвокат І.Семанюк (Марко Черемшина)⁷⁰. Головний осередок влади знаходився в снятинській ратуші. Повітова команда Снятина була підпорядкована окружному осередку в Коломиї⁷¹. Підрозділи українських військових сил у Заболотіві очолив поручник Яків Голота⁷². Про перші дні організації української влади в Снятинському повіті так висловився невідомий дописувач часопису “Станиславівський Голос”: “Всюди панує взірцевий порядок. Ладу перестерігає чисельна міліція, а крім сего січові стрільці та жандармерія. Військові магазини переняті укр. властями”. Місцеве керівництво було лише занепокоєне звісткою про захоплення румунськими військами Чернівців⁷³.

У Городенці українцями остаточно взята влада 3 листопада 1918 р. Організацію українського урядування від імені УНРади здійснював Т.Окуневський. Військово підтримку в становленні влади проводив колишній поручник австро-угорської армії І.Чайка, який із загоном захопив будинки місцевого староства і пошти⁷⁴. Військовим повітовим командантом став поручник І.Горбачевський, а його заступником – поручник І.Велигорський. Пізніше повітовим командантом обраний О.Світлик. Командантом місцевої жандармерії призначено чотаря В.Лісковацького. У Чернелиці й Обертині знаходилися відділи військових частин Городенківського повіту, очолювані відповідно січовими стрільцями Д.Грималюком і П.Петруняком. Допомогу їм надавав о. І.Пісецький.

Отож на початку листопада 1918 р. за участю українських воїнів і місцевого населення встановлено владу УНРади в усіх повітах Покуття. Сучасники визнавали, що Покуття в період ЗУНР було найкращою зорганізованою округою Східної Галичини. Іван Кузич правильно підмітив, “що військовий переворот в Коломиї 1-го листопада 1918 р. проведений був блискуче, може найкраще в усій Галичині”⁷⁵. Розпочинали активну діяльність повітові ради, відбувалися вибори повітових і громадських комісарів, прибічних рад, міліції⁷⁶.

У законодавчому органі Західно-Української Народної Республіки – Українській Національній Раді – Покуття представляли Августин Домбровський (Товмацький повіт), Теодор Замора (Городенківський повіт), Антін Онищук (Снятинський повіт), Гриць Тимошук (Коломийський повіт), Іван Чернявський (місто Коломия). Серед парламентських послів і представників українських політичних партій, уродженців або тих, що довгий час жили на Покутті, у

складі УНРади були представлені Василь Стефаник, Кость Левицький, Лев Бачинський, Кирило Трильовський, Іван Макух, Лев Ганкевич, Антін Крушельницький, Павло Лаврук та ін.⁷⁷

У партійній сфері населення Покуття підтримувало радикалів, які виступали за негайне проведення аграрної реформи. В Українській радикальній партії виділилася опозиційна до офіційного проводу “Селянсько-радикальна партія” (Покутська група) К.Трильовського, яка звинуватила керівництво УРП в пасивності й намірах розпустити партію. В УНРаді діяла фракція “Селянсько-радикальний клуб”, заснована К.Трильовським, І.Дувіраком, П.Шекериком⁷⁸. Його президія 14 лютого 1919 р. через відновлену в Коломиї газету “Громадський Голос” звернулася до членів партії з роз’ясненням своєї позиції. “Послідній головний заряд, – зазначалось у “Зверненні”, – вибраний ще в 1913 р., не проявляв уже від кількох літ ніякої діяльності, не скликав навіть своїх засідань... Декотрим провідникам старого заряду залежало прямо на ціли, щоби значіння партії довести до нуля і поволи спричинити її завмирання й вичеркнення з політичних українських організацій. Се показалось особливо 18 серпня 1918 р., коли в Станиславові на з’їзді порішили ліквідацію радикальної партії... Тому ми... зорганізувалися в один “Селянсько-радикальний клуб” і на час до найближчої партійної конференції обіймаємо яко головна управа – провід УРП”⁷⁹. 16 лютого 1919 р. група К.Трильовського провела в Коломиї конференцію за участю 321 делегата, переважно селян з Покуття. Промова К.Трильовського на конференції, як і його виступ 5 лютого 1919 р. на засіданні УНРади, не містили нічого відмінного від програмових засад УРП. Суть його вимог зводилася до активізації боротьби проти більшовизму, зміцнення державної та військової організацій. Конференція проголосила себе загальнопартійним форумом, що впроваджуватиме в життя ідеї “батьків партії” М.Драгоманова, М.Павлика й І.Франка, та обрала нову управу під керівництвом “батька” січового руху⁸⁰. В окремій заяві керівний осередок повідомив, що “партія відтепер називається “Селянською радикальною партією” (СРП). У ряді місцевостей члени СРП створили партійні організації, провели народні віча, засновували селянські спілки”⁸¹.

У відповідь, на з’їзді УРП, який відбувся 22–23 березня 1919 р., прийнято рішення про виключення з партії К.Трильовського й заборону видавати в Коломиї часопис “Громадський Голос”⁸². На думку проводу УРП, своєю роботою на Покутті “батько” січового руху розбив сили партії⁸³. Невідомий дописувач офіційного часопису УРП періоду ЗУНР “Народ” засудив створення партій і партійних організацій повітового характеру, маючи, передусім, на увазі діяльність СРП, називаючи їх “партійками” – “на один повіт, на одне місто”⁸⁴.

Українська радикальна партія, завдяки авторитету керівників партії І.Макуха й А.Крушельницького, мала підтримку серед населення Товмаччини й частково Городенківщини. Члени УРП рішуче відстоювали демократичний шлях розвитку ЗУНР, вимагали прискорення економічних реформ, гостро поборювали всякі ухили в бік більшовизму, соціалістичної революції та диктатури пролетаріату, закликали до боротьби та зміцнення Української держави, посилення, державної військової й цивільної дисципліни⁸⁵. В економічній сфері радикали виступали за негайне проведення аграрної реформи, висловлювалися за ліквідацію великої земельної власності й розподіл її між малоземельним і безземельним селянством, вимагали створення селянських спілок⁸⁶.

Шістнадцятого березня 1919 р. у Нижневій Товмацького повіту відбулися окружні політичні збори УРП, де виступали відомі громадсько-політичні діячі краю А.Домбровський, С.Солонина, Д.Глинянський, Матіішин. Делегатами на з’їзд УРП у Станиславові обрано Д.Глинянського, С.Солонину та Я. Палюджишина, до повітової управи партії включено Мазурека, І.Солонину й Д. Глинянського⁸⁷. Політичні збори радикальної партії відбулися й в інших містах і містечках Товмаччини: 17 березня – у Тисмениці, 18 – в Отинії, 19 – у Товмачі⁸⁸. На партійному з’їзді в Станиславові 22–23 березня 1919 р. С.Солонина, як представник Товмацького повіту, увійшов до керівного складу УРП⁸⁹. З’їзд 42 делегатів УРП Товмацького повіту відбувся 14 травня 1919 р. у м. Товмач. Ухвалено обрати повітовий виборчий комітет УРП у складі 15 осіб. Головою комітету обрано А.Домбровського, а його заступником М.Кота. У роботі партійного зібрання взяли участь члени місцевого осередку політичного товариства “Народна Воля”. Прийнято рішення про зміну назви цього товариства: “Народна Воля” Української радикальної

партії. Обрано делегатів на з'їзд УРП у Станиславові 18 травня 1919 р. у складі п'яти осіб: Л.Кликайла, М.Пону, Г.Луцика, В.Юркова, Я.Палюджишина й І.Семенова⁹⁰.

Заходами товмацької Повітової селянської ради (ПСР), до складу якої переважно входили члени УРП, створювалися селянські спілки. Перші збори селянської спілки відбулися в с. Нижнів 16 березня й Олеша 19 березня 1919 р.⁹¹. Подібні селянські спілки в березні 1919 р. відкрито в Нижневі, Гринівцях, Колінцях, Королівці⁹², у квітні – в Олешеві, Братишеві, Делевій і Молодиліві⁹³. 14 травня 1919 р. у Товмачі засновано Повітову селянську спілку, до її керівного осередку ввійшли А.Домбровський, Д.Глинянський, П.Гринів, М.Кіт, С.Мандзюк, Я.Палюджишин й О.Косач⁹⁴.

Шостого квітня 1919 р. у Городенці місцеві радикали організували партійні збори, на яких заслухано реферат члена УНРади А.Крушельницького про земельну реформу й проект виборчої ординації. Наступного дня він виступив перед селянами краю щодо організації розподілу землі та створення спілкових господарств. Організовано тимчасовий комітет для заснування Селянської спілки в Городенківському повіті⁹⁵.

На території краю з'явилося багато прихильників заснованого наприкінці 1918 р. Селянсько-робітничого союзу (СРС) (В.Гадзінський, О.Устиянович, Д.Дем'янчук, О.Олійник, Т.Чернявський). Коломийські часописи “Січовий Голос” і “Новини” друкували рішення й відозви цієї партійної організації, яка поширювала свої ідеї “зі Станиславівського повіта на цілу Україну, як союз всіх українських селянсько-робітничих організацій цілої України”⁹⁶. За короткий час він став активною політичною організацією, навколо якої гуртувалися ліворадикальні елементи різноманітних напрямів.

За впливи в СРС вели боротьбу українські комуністи (К.Саврич, (Максимович), І. та В.Сірки, В.Гуцайлук, М.Яловий), які перебували в Станиславові в складі відділу Інформаційного Бюро Директорії УНР, підпільно вели в краї комуністичну пропаганду, видавали в Коломій газету “Новини”. Саме за їхньою участю 16 лютого 1919 р. була підготовлена програма СРС, прийнята на конференції повітових представників СРС у Станиславові. О.Карпенко вважав, що якраз ця конференція спричинилася до організації Комуністичної партії Східної Галичини⁹⁷.

Українська народно-трудова партія (колишня Українська національно-демократична партія) мала значно слабші позиції на території Покуття (місцеві лідери – І.Чернявський, З.Скварко, Ю.Колцуняк, І.Ткачук), про що свідчать скликані нею лише двічі збори в Коломій: 26 березня і 18 травня 1919 р. – “в цілі відновлення організації сеїж партії в політичні повіті...”⁹⁸

Становлення Західно-Української Народної Республіки проходило за складних зовнішньополітичних умов. З перших днів процес державотворення відбувався в умовах українсько-польської війни. Насамперед необхідно було не допустити в містах і селах анархії, грабунків, національної різни тощо. Порядок мали забезпечити органи охорони суспільного порядку.

На правовій основі відбувалося творення місцевих органів влади. Зокрема, 16 листопада УНРада прийняла “Тимчасовий закон про адміністрацію Західно-Української Народної Республіки”, згідно з яким на території ЗУНР залишалася в силі все попереднє австрійське законодавство, якщо воно не суперечило інтересам, суті й цілям Української держави. Усі державні службовці колишньої Австро-Угорської імперії, які бажали чесно служити Українській державі, складали письмове “приречення” (присягу) і залишалися на своїх місцях. Усі адміністративні органи й власті на території ЗУНР підпорядковувалися Державному Секретаріатові. У повіті представником й основним органом державної адміністрації був повітовий комісар, якого призначав і звільняв Державний секретар внутрішніх справ. Йому підпорядковувалися повітовий військовий комендант і комендант жандармерії⁹⁹.

У листопаді 1918 р. прийняті ще дві важливі постанови: про створення жандармерії і регулярної армії. У розпорядженні про жандармерію наголошувалося, що “бувши австрійська жандармерія” розпускається, а замість неї створюється “українська жандармерія” з використанням її матеріальної бази та спорядження. Вона підпорядковувалася Державному Секретаріату військових справ. Організація цієї справи на місцях була покладена на окружних військових командантів і повітових комісарів. Жандармерія ЗУНР поділялася на три області: 1. Львів,

2. Станиславів, 3. Тернопіль. До складу Станиславівської жандармської області входила територія сучасної Івано-Франківської та Чернівецької, частково Львівської областей. Покутські повіти увійшли до складу двох жандармських відділів: “Городенка” (Городенківський, Снятинський і Товмацький повіти) і “Коломия” (Коломийський, Печеніжинський і Косівський повіти)¹⁰⁰.

Відповідно до розпорядження про створення регулярної української армії вся територія держави теж була поділена на три військові області: А – Львів, Б – Тернопіль, В – Станиславів. Кожна область ділилася на 4 військові округи, які склалися з повітів. Покутські повіти входили до двох із чотирьох військових округів Станиславівської військової області: Станиславівського (Товмацький і Городенківський повіти) і Коломийського (Коломийський і Снятинський, частково Печеніжинський і Косівський повіти)¹⁰¹. Керівництво Коломийського військового округу (Обласна Команда українських військ) на чолі з Т.Примаком призначила тимчасових військових командантів (комісарів) у Снятині (Г.Мартинець), Печеніжині (Семенович) і Косові (Саєвич). В їхню компетенцію входила організація військових формацій й обмундирування¹⁰².

Оголошена часткова мобілізація до армії чоловіків 1883–1900 рр. народження¹⁰³. Окружна військова команда м. Коломия наказом від 25 листопада 1918 р. склала графік мобілізації мешканців краю, згідно з яким протягом 28 листопада – 7 грудня в шістнадцяти населених пунктах Коломийського й Печеніжинського повітів комісари, керівники громад і священники мали оглянути жителів щодо придатності ведення військової служби. У документі відзначалося, що “всі люди мусять мати з собою щонайменше на 2 дні харчу й приходять по можності у військовим однострою та добрим обуві”¹⁰⁴. Подібний перегляд проведений у Городенківському повіті: 12–18 грудня 1918 р. у Городенці, 20–21 грудня в Чернелиці, 23–25 грудня в Обертині, 26–28 грудня в Незвиську¹⁰⁵. На Снятинщині набір до українського війська тривав 5–12 грудня 1918 р.¹⁰⁶

У травні 1919 р. Державним Секретаріатом військових справ удруге оголошена загальна мобілізація для українців 18–50 років, які служили в колишній австрійській армії¹⁰⁷. Комісар Снятинського повіту Г.Мартинець у спеціальній прокламації від 19 травня 1919 р. “До всіх парох. урядів і гром. комісарів в повіті” закликав, щоб на основі військового наказу Окружної військової команди в Коломиї “мають гром. Комісари зібрати всіх латинників муштин української народности уроджених в році 1883, 1884, 1885, 1886, 1887, 1888, 1889, 1900 і 1901 і відставити протягом 48 годин до повіт. Військової Команди в Снятині. За невиконане цього приказу відвічає гром. комісар”¹⁰⁸.

Повітова Військова Команда м. Товмач подбала про те, щоб місцеві жителі йшли в лави Української галицької армії. У спеціальній відозві говорилося: “... ми повинні старатись помагати їй (Українській державі. – А.К.) у всіх єї потребах, тому жовніри не повинні йти до війська голими і босими, а зовсім приготованими до відходу: мають брати теплу одіж, головню військові мундири, дальше харч на два дні і прочі потрібні річі”¹⁰⁹. Коломийський часопис “Покутський вістник” із захопленням писав про загальну мобілізацію місцевого населення до війська: “Усі верстви нашого громадянства прийняли сей заклик з одушевленням. Із сіл напливають ряди селянства, що спішать на оборону своєї волі й своєї землі. Українські залізничники й ученики гімназії готові теж відбути свій святий обов’язок. Не стало холодним і серце інтелігента ... (який) кидає все й стає в бойові ряди”¹¹⁰.

У першій половині листопада 1918 р. у Коломиї практично заново були сформовані 24-й піхотний полк імені гетьмана Петра Дорошенка й 36-й стрілецький полк імені гетьмана Івана Мазепи¹¹¹. Окремі їхні курені відразу ж були відправлені на фронт проти поляків під Львів, Перемишль, Старе Село і Сокаль¹¹². Згодом із коломийських підрозділів сформовано Коломийську бригаду під командуванням підполковника Ф.Тінкеля, яка відзначилася героїчною боротьбою за свободу й незалежність¹¹³.

У грудні 1918 р. у Коломиї окремим розпорядженням урегульовані структура й правне положення окружних військових команд (ОВК), що відповідали за набір і формування збройних сил ЗУНР. До обов’язків ОВК входили зберігання ладу й спокою в даній окрузі; формування українського війська із числа демобілізованих українців чужих армій; виявлення, облік і

зберігання військового майна; дислокація війська¹¹⁴. 8 грудня 1918 р. комендант Коломийської ОВК довів до відома населення повітів Покуття наказ про дотримання публічного ладу й спокою. Заборонялася торгівля спиртними напоями, було зачинено всі заклади торгівлі ними¹¹⁵. Подібний “стан облоги” прийнятий наприкінці листопада 1918 р. керівництвом Станиславівського військового округу, до складу якого входили Товмацький і Городенківський політичні повіти¹¹⁶.

Набір до українського війська оголосила Генеральна старшина Українського січового союзу, керована К.Трильовським. Рекрути вдома проходили спеціальну підготовку, після чого здійснювалася інспекційна перевірка ОВК. Справа передачі січовиків до військових частин УГА погоджувалася з командантом ОВК. У населених Покуття організувалися вартові чети зі старших чоловіків, які проходили військову службу чотирнадцять днів. У кожному селі й містечку мала працювати січова старшина, яка б інформувала редакцію коломийського часопису “Січовий Голос” про кількість її членів, кількість відісланих чоловіків до українського війська, а також тих, хто залишився перед відправкою¹¹⁷. Перша така сотня УСС прийняла присягу на вірність Українській державі 3 грудня 1918 р. у Коломії і відправлена на фронт. У Печеніжині на початку грудня дислокувалася Перша Гуцульська козацька сотня імені Юрія Федьковича¹¹⁸.

З перших днів українсько-польської війни жителі активно допомагали воїнам УГА. Для організації успішної роботи з потерпілими солдатами функціонувало відділення українського товариства “Червоний хрест” у Коломії¹¹⁹. У кожному селі й містечку Покуття формувалися громадські комітети для збору їжі, одягу, білизни, взуття воїнам УГА. До його складу входили священник, учитель, начальник громади та керівник місцевої міліції¹²⁰. Зокрема, на вічах, скликаних у с. Олеша (19 грудня) і с. Чернолізці (22 грудня 1918 р.) Товмацького повіту, ухвалено сформувати комітет для збирання воїнам УГА збіжжя, одягу, дарунків на Новий рік. Член Повітової Селянської Ради Іван Кузьма із с. Олеша закликав: “Збираймо жертви – дарунки на сьвята для наших борців! Даваймо все, що хто може: одяги, біле, онучки, збіже, муку, вуджене і печене м’ясо, солонину, яблука, оріхи, повила і гроші”¹²¹. Снятинський повітовий військовий комісаріат долучився до організації збору амуніції для воїнів. У спеціальній відозві “До всіх місцевих комісаріатів і урядів парох. в повіті” говорилося: “...Під сю хвилю відчуваєсь брак білля і обуви. Для кого сих матеріалів недостач? – для наших жовнірів для нашої армії, – хтож сі жовніри? – сеж наші братя, сини і мужі, котрі борються за визволення України, они відмовляють собі що їм найдорожше що їм наймилійше. – Для того і ми будемо останніми прислужім ся іншим способом до того визволення – прислужім ся тим чим ми в силі, чого потреба вимагає. – Щоби покрити принайменше в части сей великий і необхідний брак обуви і білля, без котрого ніяка армія не може існувати і своєї задачі виконати зарядив Держ. Секрет. внутрішніх справ одноразову збірку (реквізицію:) білля і обуви, а також середників, до їх виробу служачих...”¹²²

Моральну й матеріальну підтримку отримали воїни 24 піхотного полку імені гетьмана Петра Дорошенка, сформованого з жителів Покуття, Гуцульщини й Буковини¹²³. Під час святкування Різдвяних свят 1919 р. до військової частини, яка дислокувалася в передмісті Львова (Персенківка й Сихів), приїхала з дарунками інтелігенція й селяни з Коломийщини. Стрілець 24 піхотного полку Василь Ілашук про цю зустріч згадував: “І так незаметно навіть надійшов святый вечер. День радости й мира. Але в нас було радости небогато. А мира ніякого. Бо то був вже п’ятий св. вечер в окопах від 1914 р. тільки що сей не у австрійских а українських окопах. Для то й було трохи радости. З Коломії приїхали були гості до курія інтелігенція й селяни із святочними дарунками та желаньями... А смерком приїхали кухні та привезли борщ, кутю, вареники та сушені грушки. Почалась свята вечера а по вечері роздавано святочні дарунки, які зібрала Коломийщина. Кождий стрілець дістав дарунок. Зміст дарунків був ріжнородний. При кождім дарунку був долучений календарик і картка з святочними посланнями: “Веселих свят”. А замість адрес на картках були написи: “Борцєви за волю України”, “Героеви столиці Льва й Данила”, “Стрільцєви – Соколикови” ще й написи “Боріте ся поборете”, “Не плачем а мечем”, “Не ридай а добувай”, “Ти Боже поможи а ти небоже не лежи”. А під тим підписи: “Дівчата Покутя”, “Коломийські дівчата”. Так разом й кутю їли, копали окопи, та били вуши...”¹²⁴ Друга хвиля подарунків жителями Покуття передавалася воїнам УГА перед Великодніми святами¹²⁵.

Однак військово-політична ситуація на Покутті була доволі складною. Купець С.Соболевський у березні 1919 р. згадував про непросте становище в Коломийському повіті: “В Коломиї зосереджено 600–700 солдатів. Солдатське харчування тепер дуже погане, солдати виглядають як привиди, платня видається дуже нерегулярно, бракує обмундирування і взуття. Солдати здирають з цивільного населення взуття і одяг. Військові власті, діставши з Росії мундири, переодягли місцевих солдатів за козаків і т. п., розголошуючи, що це допомога з російської України. Спочатку молоді хлопці, жадні на здобич, горнулися до війська, але через деякий час, боячись фронту, почали дезертирувати і повертатися до своїх сіл. Тому-то по селах селяни мають дуже багато зброї. Останнім часом жандармерія намагається роззброїти селян, боячись грабунку і нападу”¹²⁶.

За основу організації судової системи була взята попередня, австрійська¹²⁷. Державне секретарство судівництва на чолі з О.Бурачинським реформувало судову систему. За розпорядженням урядової установи на території ЗУНР створено судові округи (12) і судові повіти (130). Більша частина Покуття входила до складу Коломийського судового округу, у складі якого проживало 79,2% українців, 8,6% поляків і 12% євреїв. Відповідно до цих даних, до Коломийського окружного суду належало обрати 9 суддів (1 мандат від 40 тис. жителів), з яких сім українців, по одному поляку та єврею¹²⁸.

Окремо судова система функціонувала в лавах УГА. З огляду на воєнні дії й на невелику територію ЗУНР, військове судівництво мало польовий характер. У запіллі існували польові суди в дев'яти містах, де діяли окружні військові команди. Один з таких польових судів знаходився при Коломийській ОВК, який у своїй діяльності поширювався на Коломийський, Косівський, Печеніжинський, Снятинський і Городенківський повіти¹²⁹. Коли військові частини УГА відступали, польові суди розпускалися. Судді ж працювали у великих містах, контролювали документи військових старшин УГА, аби не загубились у полоні війни: “Кожний ясно видить, що відворот Армії, се нагода для всякого рода “жуліків” (а було їх в нашій Армії дуже много)”. М.Левицький стверджував, що на місцях судді дисципліновано ставилися до своєї роботи, часто із загрозою своєму життю і здоров'ю: “Натомість не знаю ні одного військового судді, який би собі на судейським фаху придбав коники або повну машину грошиків. Ми всі були бідні, як церковні миши, ... в душі не сьміли облизувати губ на вид, як деякі панове з иньших бранок живуть вигідно, широко та солодко”¹³⁰.

Українське керівництво намагалось знайти оптимальне рішення щодо характеру й розміру оподаткування населення. 28 жовтня 1918 р. член фінансової комісії Сидір Голубович на засіданні львівської делегації УНРади запропонував скликати окрему нараду в справі податків. В уставі й інструкції для повітових органів УНРади, укладених 29 жовтня того ж року, зазначено: “Подбати о зібране якнайбільше фондів на потреби У.Н.Ради. – В тій цілі виконати окрему інструкцію в справі збирання податків на основі докладно ведених книг. – Тим часом збирати добровільно датки”. До надходження конкретної вказівки зі Львова українське керівництво покутських повітів намагалось діяти на власний розсуд. Орган повітового комісаріату Товмача оголосив про народний податок так: “УНРада у Львові наложила на разі одноразовий податок на всю людність Української держави по 1 К від людини без огляду на вік і пол. Взиваю громадські начальства сей час зібрати сей народний податок. В кожній громаді треба робити спис всіх родин і подати скільки зложила родина податку. Зібраний податок має начальник громади зложити в податковому уряді в Товмачі, котрий поквітує на списі, яку суму зложено. Богатші родини повинні складати більші датки, а лише найбідніші мусять зложити по 1 К від голови”. Окружна національна рада в Коломиї ухвалила рішення про необхідність збору податків з тимчасовим затриманням виплати причинків, за винятком грошової допомоги вдовам і сиротам. Урядове рішення з приводу оподаткування було оприлюднене 13 листопада 1918 р. у зверненні “До всіх Відділів і Урядів Податкових Західно-Української Народної Республіки”¹³¹.

Жителі Покуття на початку 1919 р. долучилися до обговорення земельної реформи, яка вважалась соціально спрямованою й мала допомогти збідованим селянам вижити в умовах важких руйнувань, безробіття, голоду й злиднів¹³². Наприклад, 9 лютого 1919 р. відбулося повітове віче в Снятині, 15 і 23 лютого – віча в Рожневі й Заболотіві, прийняті відповідні

резолуції: земля повинна знаходитися в руках українців, що має бути законодавчо підтверджено офіційним документом; жителі Снятинського повіту висловлюють довір'я УНРаді й Тимчасовому Державному секретаріату, які ведуть підготовчу роботу в проведенні аграрної реформи; у перехідний період, коли земельна реформа ще не прийнята, усі ґрунти й ліси мають знаходитися під контролем українських повітових властей, а землі великої і середньої посілості слід передати для обробітку малоземельним і безземельним селянам¹³³.

В ухвалі зборів делегатів сіл Гвіздеччини, які відбулися 12 січня 1919 р. у м. Гвіздець Коломийського повіту, прийнято рішення про відмову українській військовій владі викуповувати в селян овес, ячмінь і пшеницю через нестачу збіжжя для весняної посівної кампанії¹³⁴. Комісаріат земельних справ Окружної національної ради приймав ефективні рішення щодо проведення посівної кампанії, під час обговорення аграрної реформи в лютому-березні 1919 р. організував народні віча в с. Турка, Матіївці, Ценева, Коршів, Остапківці й Балинці Коломийського повіту¹³⁵. Громадський комісар с. Торговиця Городенківського повіту О.Липчук скликав збори селян 23 лютого 1919 р. стосовно організації весняних польових робіт. Місцевий урядовець просив заможних селян підтримати бідніших у наданні сільськогосподарського інвентарю. І, навпаки, збіднілі селяни мали б допомогти багатшим фізичною працею на полі¹³⁶. Для ефективного ведення весняної сільськогосподарської кампанії при Окружній національній раді в Коломиї сформований "земельний уряд", який надав 20 самохідних бензинових плугів для обробітку землі. З 12 лютого 1919 р. відкриті шеститижневі підготовчі курси механіків для роботи із цією технікою¹³⁷.

Тринадцятого квітня 1919 р. Окружна національна рада в Коломиї влаштувала велелюдне віче щодо підтримки земельного закону напередодні його прийняття (14 квітня)¹³⁸. Аграрна реформа підтримана жителями Покуття на окружному вічі в Коломиї 4 травня 1919 р. після виступу міністра внутрішніх справ ЗО УНР І.Макуха¹³⁹.

Організовано вирішували земельне питання на Товмаччині¹⁴⁰. У повітовій раді функціонував господарський (земельний) відділ, який займався питаннями обробітку землі в Товмацькому повіті. Наприкінці 1918 р. відділ хотів дізнатися, скільки в кожній сільській громаді є орної землі, засіяно жита, пшениці, ярини; чи закуплено насіння на весняний обсів; скільки залишилося необробленого ґрунту¹⁴¹.

Напередодні весняних засівів гостро стояло питання збереження збіжжя в громадах сіл Товмацького повіту. У спеціальному зверненні за підписом повітового комісара А.Гальки й голови харчового відділу повітової ради П.Загадайка вказувалося, що згоду на вивіз збіжжя з одної громади до іншої в повіті дає керівник сільської громади. У відповідному дозволі зазначалося: хто, для кого, до якої громади й скільки вивозить збіжжя. Дозвіл на вивіз збіжжя за межі Товмаччини давав повітовий комісаріат УНРади. Про нестачу хліба в повіті на початку 1919 р. свідчить і той факт, що харчовий відділ повітової ради домовився з відповідним відділом повітової ради в м. Надвірна про обмін сіна на збіжжя: за 400 кг сіна – 100 кг кукурудзи; за 500 кг сіна – 100 кг квасолі; за 600 кг сіна – 100 кг жита або пшениці¹⁴². ПСР та харчовий і земельний відділи повітового комісаріату УНРади м. Товмач вимагали від селян краю не тільки впорядкування насінневого фонду для весняних робіт, але й належної підготовки реманенту: "Передовсім постараймося о се, щоби було чим виорати поле. У кого власні коні, най огляне плуг і другі рільничі знаряди. Чи здатні вони до роботи. У кого знова нема власного інвентаря, най вже тепер звернеся до заможніших газдів і умовиться з ними що до виораня і обсіву. Справи тої не треба відкладати..."¹⁴³. Для контролю посівної кампанії в березні 1919 р. сформовано повітову рільничу комісію Товмацького повіту¹⁴⁴.

У вирішенні аграрних питань не завжди можна було знайти порозуміння між селянами й керівництвом місцевої громади. Про це свідчить лист селян с. Бортники Товмацького повіту до редакції часопису "Республіканець" про тяжке економічне становище: "Погано живеться в нашому селі малоземельним і безземельним селянам. Весна прийшла, а веснувати нема чим ані на чім. Громадська земельна комісія ухвалила платити дідичови Якубовичеви по 20 к. від морга, та дідич не згодився і зробив відклик до висших властей. Ми ждемо на рішення, а весна не жде... Давніше було пасовиско в лісі, та тепер Жиди ліс парцелюють і продають богачам по

2200 к. за морг. Біля нас крайна біда. Нема що їсти, нема що і де засіяти і не маємо грошей за закупу харчів... Коли піде так далі, то ми засуджені на голодову смерть...¹⁴⁵

На території Покуття діяли повітові харчові управи, підпорядковані Державному секретаріату внутрішніх справ і головному продовольчому управлінню ЗУНР. До складу кожної з них входили: по одному представнику повітової національної ради й військового гарнізону, повітовий комісар, два – від споживчої кооперації, три – від повітової філії товариства “Сільський господар”. На місцях формувалися сільські й міські харчові управи. До складу міської харчової управи входили два представники споживчої кооперації, по одному – від товариства “Сільський господар”, Комітету опіки над бідними, робітничих організацій, а також міський комісар. В їхню компетенцію входили: замовляти й отримувати від головного продовольчого управління ЗУНР і Харчового союзу продовольство та насіння; вести статистику населення й, відповідно, запасів продовольства; ухвалювати рішення щодо розподілу й збору продуктів харчування; контролювати діяльність українських кооперативних товариств стосовно продажу харчів¹⁴⁶.

Розвивався український кооперативний рух. У лютому 1919 р. у Коломиї засновано Окружний Союз кооператив, до складу якого ввійшло десять організацій¹⁴⁷. У квітні 1919 р. у місті запрацював “Союз покутських українських кооператив”¹⁴⁸. На Городенківщині за сприяння А.Крушельницького діяли 30 кооперативних товариств, а також “Повітовий союз кооператив” і торговельна спілка з обмеженою порукою¹⁴⁹. В усіх повітових центрах Покуття функціонували крайові кооперативні споживчі й кредитні організації та торговельні спілки¹⁵⁰, а по селах відновлювали діяльність осередки товариства “Сільський господар” та інших кооперативних товариств¹⁵¹.

У складних умовах державного будівництва й українсько-польської війни продовольча допомога надходила з Наддніпрянської України. Члени УНРади К.Трильовський, П.Лаврук і Г.Дувірак, перебуваючи в лютому 1919 р. у Вінниці, спромоглися отримати від керівництва УНР 27 вагонів збіжжя, муки, цукру, м'ясних консервів. З привезених 8 вагонів припало на військо, а решта розділено на Коломийський, Косівський і Печеніжинський повіти¹⁵².

Кульмінацією національно-визвольних змагань українського народу 1917–1920 рр. було проголошення 9 (22) січня 1919 р. у Києві Акта об'єднання Української Народної Республіки та Західно-Української Народної Республіки в єдину державу. 3 січня 1919 р. УНРада прийняла ухвалу “Про злуку Західноукраїнської Народної Республіки з Українською Народною Республікою”. В ухвалі відзначалось: “Українська Національна Рада, виконуючи право самоозначення українського народу, проголошує торжественно з'єдинення з нинішнім днем ЗУНР з УНР в одну, одноцільну, суверенну Народну Республіку”¹⁵³. На підтримку рішень УНРади з 5 січня 1919 р. у містах і селах краю – Коломиї, Товмачі, Тисмениці, Городенці, Снятині, Заболотіві, Отинії, Нижневі та інших пройшли багатотисячні віча. Окрім цього, на велелюдних народних зібраннях порушувалися найважливіші проблеми політичного, національного й господарського життя – земельної реформи, виборчого закону, зовнішньополітичного становища¹⁵⁴. З нагоди дня злуки УНР і ЗУНР урочисто пройшла п'ятитисячна маніфестація в Товмачі 12 (25) січня 1919 р. “Народ наш – переважно селяне, – відзначалося в газеті “Нове життя” від 17 січня 1919 р., – зрозумів вагу хвилі і зібрався майже з усіх закутин повіту, щоби дати вислів своїй радості, що давно сподівана злука вже наступила”. На вічі прийнята ухвала вислати дві привітальні телеграми: “одну до армії, що бореться на західних окраїнах України, а другу українському війську “Петлюрівцям””¹⁵⁵.

Одним з перших кроків пропагування соборності українських земель на Покутті стало заснування в лютому 1919 р. коломиїської філії Інформаційного Бюро Директорії УНР, яка за рахунком у Східній Галичині була третім осередком після Станиславова й Тернополя¹⁵⁶. Цьому передувала поїздка директора коломиїського товариства “Чорногора” М.Велигорського на початку 1919 р. до Києва. Він звернувся до центрального Інформаційного Бюро Директорії УНР з проханням надати жителям Покуття літературу з Наддніпрянської України та встановити добродійний зв'язок з Коломисю. Керівництво УНР передало велику кількість популярних книг, часописів і відозв та запевнило, що допоможе заснувати відділ інформаційного агентства в Коломиї¹⁵⁷. Пресове агентство мало на меті вести серед громадянства Покуття, Закарпаття і

Буковини інформаційно-агітаційну роботу. Серед завдань були поставлені такі: подавати об'єктивну інформацію про перебіг політичних подій; пояснювати й розповсюджувати накази й закони УНР і ЗО УНР; через тлумачення законів допомагати діяльності українських організацій на місцях; інформувати про всі справи урядового, національно-державного та політично-економічного характеру. Коломийська філія створила агентурні осередки в Коломиї, Гвіздці, Печеніжині, Яблоніві, Снятині, Заболотіві, Городенці, Обертині, Косові, Кутах і Жаб'ї¹⁵⁸; планувала видавати інформаційний часопис для селянства й робітництва краю; у міру потреби друкувати популярні видання на актуальні теми, організувати на території покутських повітів популярні відчити, бібліотеки¹⁵⁹. Результатом перших днів діяльності коломийського відділу Інформаційного Бюро Директорії УНР стало видання інформаційного щоденника "Новини".

На плечі молодій державі впав весь тягар українсько-польської війни 1918–1919 рр. Погіршилося становище для західних українців навесні 1919 р., коли на українсько-польському фронті відбувалися докорінні зміни в розстановці сил: з Франції сюди прибула 80-тисячна армія генерала Й.Галлера, сформована з польських військовополонених, колишніх австрійських солдатів й офіцерів. Ситуацію ускладнили втручання румунських військ на південно-східні кордони Галичини й окупація Покуття наприкінці весни 1919 р. Румунська окупація краю відповідала планам Антанти щодо стримування більшовизму, а Польщі була вигідною на завершальному етапі українсько-польської війни, оскільки відволікала на південному фронті немало військово-матеріальних ресурсів ЗО УНР. Тому багато кроків державного будівництва повітовими органами влади Покуття не судилося втілити в життя.

У результаті проведеної роботи автор прийшов до висновків, які зводяться до таких положень:

– Будучи під впливом національного державотворення Наддніпрянської України, жителі Покуття активно включилися в політичну боротьбу за державність західних українців. Напередодні Листопадової революції 1918 р. у краї у два етапи проходили народні віча: на честь проголошення самостійності УНР і підписання Берестейського мирного договору (березень 1918 р.) і на підтримку ідеї об'єднання з Наддніпрянською Україною, утворення окремого українського коронного краю в складі реформованої Австро-Угорської імперії і рішучого неприйняття можливості прилучення Східної Галичини й Західної Волині до Польщі (вересень 1918 р.).

– Практично без збройної боротьби встановлено українську владу на Покутті. Цьому сприяли створення революційних комітетів для підготовки повстання в Коломиї й Товмачі. Сучасники визнали, що цей регіон був найкращою зорганізованою округою Східної Галичини напередодні Листопадового зриву. В окремих містах Покуття (Коломия) влада перейшла до українців навіть дещо раніше, ніж у Львові.

– Дотримуючись норм офіційного законодавства ЗУНР, на Покутті утворювалися українські повітові органи влади. Активністю відзначалася Окружна національна рада в Коломиї. На її сесіях розглядалися питання соборності України, народногосподарського й суспільно-політичного характеру в краї. Другим центром державно-політичного життя краю вважалася українська повітова рада в Товмачі. Саме в цих двох містах видавалися "Покутський Вістник" і "Товмацькі Вісти", які ставили своїм завданням розвивати національну свідомість широких мас покутського громадянства й вести їх з українським народом до спільної мети – вільної, самостійної і нероздільної України. На жаль, значно менше отримуємо інформації про діяльність українських повітових національних рад у Городенці й Снятині.

– Забезпечено процес формування й діяльності місцевих правоохоронних органів і збройних сил. Після прийняття в листопаді 1918 р. центральними органами влади ЗУНР двох важливих постанов – про створення жандармерії і регулярної армії – на Покутті чітко виконувалися розпорядження мобілізаційного характеру. В умовах українсько-польської війни на фронт відправлені 24-й піхотний полк імені гетьмана Петра Дорошенка й 36-й стрілецький полк імені гетьмана Івана Мазепи. Набір до українського війська здійснювала також Генеральна старшина Українського січового союзу. З перших днів війни жителі Покуття активно допомагали воїнам УГА, передавали все необхідне для фронту.

– У партійно-політичній сфері населення краю підтримувало радикалів. В УРП виділилася опозиційна до офіційного проводу “Селянсько-радикальна партія” (Покутська група) К.Трильовського, яка через відновлену в Коломиї газету “Громадський Голос” і конференцію 5 лютого 1919 р. проголосила себе загальнопартійним форумом, дотримуючись ідей М.Драгоманова, М.Павлика й І.Франка. Однак на Товмаччині й частково на Городенківщині, завдяки авторитету лідерів партії І.Макуха й А.Крушельницького, сильними були позиції УРП. На території краю через друкування в коломиїській газеті відозв і прокламацій з’явилося багато прихильників заснованого Селянсько-робітничого союзу – своерідної предтечі Комуністичної партії Східної Галичини. Значно слабшими на території Покуття були позиції Української народно-трудової партії.

– Обговорювалися і втілювалися в життя низка питань народногосподарського характеру, особливо турбувало краян вирішення земельного питання. Жителі Покуття на початку 1919 р. долучилися до розгляду аграрної реформи, яка вважалася соціально спрямованою й мала допомогти збідованим селянам вижити в умовах важких руйнувань, безробіття, голоду й злиднів. На народних вічах, зібраннях селян, насамперед, турбувало два питання: виконання весняної посівної кампанії та правильного розподілу землі між багатшими й біднішими громадянами держави. Для більш ефективного ведення засівів при українських повітових національних радах створені земельні відділи (комітети). Діяли повітові харчові управи, які контролювали надходження продовольства на територію Покуття. Продовольство доставлялося також із Наддніпрянської України.

На жаль, через обмежені рамки дослідницької праці й брак документальних джерел не вдалося розкрити такі аспекти: висвітлити взаємини українців з іншими етнічними спільнотами в суспільно-політичній і національно-культурній сфері; показати всі напрями роботи жителів Покуття стосовно вирішення проблеми соборності та єдності українських земель; охарактеризувати стан краю в умовах румунської окупації (травень – серпень 1919 р.). Доцільно опублікувати виявлені маловідомі документи з питань державного будівництва краю досліджуваного часу.

1. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України), ф. 3521 Український військовий табір в Йозефові. Культурно-просвітний кружок, оп. 2, спр. 156. Спогади Глащука В. “24-й полк піхоти ім. гетьмана Дорошенка П.”. Рукопис. Жовтень 1921 р., 55 арк.; спр. 157. Стаття Левицького М. “Військове судівництво в УГА”. Рукопис. 28 лютого 1921 р., 7 арк.; спр. 168. Записки отамана Українського Галицького війська Стефаніва “Перші дні листопада 1918 р.”. Машинопис. Січень 1923 р., 63 арк.
2. Центральний державний історичний архів України, м. Львів (ЦДІАЛ України), ф. 146 Галицьке намісництво, м. Львів, оп. 4, спр. 5193. Матеріали про протести українського населення Галичини проти окупації Західної України польськими буржуазними властями (протести, звіти донесень та ін.). 1916–1918 рр., 173 арк.
3. ЦДІАЛ України, ф. 581 Колекція документів про діяльність урядів та армій УНР і ЗУНР, оп. 1, спр. 96. Законопроекти, розпорядження та обіжники уряду ЗУНР про державну адміністрацію, вибори до сейму ЗУНР, земельну та грошову реформи, оплату вчителів та ін., 1918–1919 рр., 65 арк.
4. Бемко В. Листопадіві дні в Коломиї / Володимир Бемко // Літопис Коломиїський. – Коломия, 1993. – 23 с.
5. Велигорська М. Мої спомини про Серафінці, Городенку та Листопадовий зрив / М. Велигорська // Городенщина. Історично-мемуарний збірник. – Нью-Йорк ; Торонто ; Вінніпег, 1978. – С. 172–176.
6. Воробець В. 1 падолиста 1918 р. у Коломиї / Віктор Воробець // Український скиталець. – 1920. – № 1. – С. 19–23.
7. Кузич І. Листопадіві дні в Коломиї / Іван Кузич // Коломия й Коломиїщина : зб. споминів і статей про недавнє минуле. – Філадельфія : Вид. Комітету Коломиян, 1988. – С. 759–763.
8. Клодницький В. О. Кінець 1918 року у Товмаччині / о. Володимир Клодницький // Альманах Станіславівської землі : зб. матеріалів до історії Станіслава і Станіславівщини. – Нью-Йорк ; Торонто ; Мюнхен, 1975. – Т. 1. – С. 858–864.
9. Волосенко П. Тисьмениця / Павло Волосенко. – Нью-Йорк : Накладом Тисьменецьких Земляків, 1958. – 62 с.

10. Ковальський Р. Отинія / Р. Ковальський // Альманах Станиславівської землі : зб. матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини. – Нью-Йорк ; Торонто ; Мюнхен, 1975. – Т. 1. – С. 916–920.
11. Волицький В. Конспіративний військовий гурток учнів і його участь в Городенському перевороті / Василь Волицький // Городенщина. Історично-мемуарний збірник. – Нью-Йорк ; Торонто ; Вінніпег, 1978. – С. 177–182.
12. Кузьма О. Листопадові дні 1918 р. / О. Кузьма. – Львів : Червона Калина, 1931. – 448 с.
13. Д. М. Листопадові дні в Коломиї / Д. М. // Коломия й Коломийщина : зб. споминів і статей про недавнє минуле. – Філадельфія : Вид. Комітету Коломиян, 1988. – С. 751–766.
14. Вісник Державного Секретаріату Військових Справ. – 1918. – Ч. 1. – 1 груд.; Вісник державних законів і розпорядків Західної Области Української Народної Республіки. – 1919. – Вип. 1–12; Збірник законів, розпорядків та обіжників, проголошених Державним Секретаріатом Зах.-Укр. Н. Р. – Станиславів, 1918. – 26 с.
15. Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923: Історія / кер. авт. кол. й відп. ред. О. Карпенко. – Івано-Франківськ : Сіверсія, 2001. – 627 с.; Карпенко О. Листопадова 1918 р. національно-демократична революція на західноукраїнських землях / Олександр Карпенко // З історії Західно-Української Народної Республіки / Олександр Карпенко ; за заг. ред. М. Кугутяка. – Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2006. – С. 43–64.
16. Великочий В. Джерела до вивчення державного будівництва в ЗУНР / Володимир Великочий. – Івано-Франківськ : Плай, 2003. – 278 с.; його ж. Національно-політичні процеси на Покутті в період ЗУНР // Коломия давня і нова: міська цивілізація в історії та культурі : матеріали регіональної наук.-теор. конф., присвяченої 600-річчю надання Коломиї магдебурзького права (Коломия, 27 жовт. 2005 р.) / за ред. І. Монолатія. – Коломия : Вік, 2005. – С. 77–91.
17. Красівський О. Східна Галичина і Польща в 1918–1923 рр.: проблеми взаємовідносин / Орест Красівський. – К. : Вид-во УАДУ, 1998. – 304 с.
18. Кугутяк М. В. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX – 1939 р.) / Микола Кугутяк. – Івано-Франківськ, 1993. – 200 с.; його ж. Історія української націонал-демократії (1918–1929). Т. 1. – К. ; Івано-Франківськ : Плай, 2002. – 536 с.
19. Литвин М. Українсько-польська війна 1918–1919 / Микола Литвин. – Львів : Ін-т українознав. ім. І. Крип'якевича НАН України, Ін-т Центрально-Східної Європи, 1998. – 488 с.
20. Литвин М. Історія ЗУНР / М. Литвин, К. Науменко. – Львів : Ін-т українознав. ім. І. Крип'якевича НАН України, 1995. – 368 с.
21. Макарчук С. А. Українська Республіка галичан. Нариси про ЗУНР / С. Макарчук. – Львів : Світ, 1997. – 192 с.
22. Монолатій І. С. “Тяжко впасти у кайдани, умирать в неволі – а ще гірше спати, спати і спати на волі” (до початків українсько-єврейського діалогу на Покутті у контексті становлення Західноукраїнської Народної Республіки) / Іван Монолатій // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – Запоріжжя : Диво, 2000. – Вип. XII. – С. 50–59; його ж. Покуття у контексті боротьби галицьких українців за державну незалежність (1918–1919 рр.): соціальне та індивідуальне як модель пошуку національно-історичної свідомості // Nad Wisłą i Dnieprem: Polska i Ukraina w przestrzeni europejskiej – przeszłość i teraźniejszość. – Seria : Stosunki Międzynarodowe i Globalny Rozwój. – Toruń ; Kijów, 2003. – №. 2. – S. 93–107.
23. Павлишин О. Організація цивільної влади ЗУНР у повітах Галичини (листопад-грудень 1918 року) / Олег Павлишин // Україна модерна. – 1999. – Ч. 2–3. – С. 132–139.
24. Монолатій І. Коломия в часи Західно-Української Народної Республіки / Іван Монолатій. – Коломия, 2000. – 80 с.
25. Буджак М. Історія Тлумача. До 800-ліття з часу заснування (1213–2013 рр.). Науково-популярне видання / Михайло Буджак. – Івано-Франківськ : Сімик, 2013. – 210 с.
26. Андрухів І. Тисмениця / Ігор Андрухів, Степан Гаврилюк. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2002. – 486 с.
27. Королько А. Становлення і функціонування органів української влади на Товмаччині періоду ЗУНР (1918–1919) / Андрій Королько // Тлумач: історія та сучасність : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., присвяченої 800-річчю заснування м. Тлумач (Тлумач, 25 жовт. 2013 р.) / [упоряд. А. А. Білас]. – Тлумач : Злагода, 2013. – С. 56–76; його ж. В обіймах злуки ... Снятинщина у роки національно-визвольних змагань західних українців (1918–1919 рр.) // Науковий вісник Чернівецького університету : зб. наук. праць. Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини. – Чернівці : Чернів. нац. ун-т, 2012. – Вип. 607–609. – С. 82–92; його ж. В обіймах злуки ... Городенківщина у роки національно-визвольних змагань західних українців (1918–1919 рр.) // Ямгорів. Літературно-краєзнавчий і мистецький альманах. – Городенка, 2012. – Ч. 20–21. – С. 116–135; його ж. Становлення й функціону-

- вання органів української влади на Покутті в період існування Західно-Української Народної Республіки (1918–1919 рр.) // Вісник Прикарпатського університету. Історія. – Івано-Франківськ, 2011. – Вип. 20. – С. 57–70.
28. Українське слово. Політичний, економічно-суспільний часопис. – 1918. – 10 берез.; Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923 : документи і матеріали : у 5 т. / кер. роботи і відп. ред., авт. передм. О. Карпенко. – Т. 1 : Листопадова 1918 р. національно-демократична революція. Проголошення ЗУНР / уклад. О. Карпенко, К. Мицан. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2001. – С. 96–97.
 29. ЦДАЛ України, ф. 146, оп. 4, спр. 5193, арк. 140.
 30. Там само, арк. 159.
 31. Там само, арк. 168.
 32. Там само, арк. 170, 171.
 33. Печеніжин, 28 вересня 1918 р. // Діло. – 1918. – 4 жовт. – С. 1.
 34. ЦДАЛ України, ф. 146, оп. 4, спр. 5193, арк. 163–164.
 35. Українська Національна Рада // Діло. – 1918. – 20 жовт.
 36. Українське слово. – 1918. – 22 жовт.; Проголошення Української Держави // Діло. – 1918. – 22 жовт.
 37. Українське слово. – 1918. – 30 жовт.
 38. Кузьма О. Листопадові дні 1918 р. ... – С. 57.
 39. Український народ! // Діло. – 1918. – 2 листоп.
 40. Кузьма О. Листопадові дні 1918 р. ... – С. 44–45; Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923: Історія ... – С. 117–118.
 41. Воробець В. 1 падолиста 1918 р. у Коломиї ... – С. 19–20.
 42. Там само. – С. 21.
 43. Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923: Історія ... – С. 119.
 44. Зміна правління в Коломиї // Покутський Вістник. – 1918. – 10 падолис. – Ч. 1. – С. 6.
 45. Діло. Видання видавничої спілки “Діло”. – 1918. – 6 листоп.; Кузьма О. Листопадові дні 1918 р. ... – С. 232.
 46. Велигорська М. Мої спомини про Серафимці, Городенку та Листопадовий зрив ... – С. 175.
 47. Воробець В. 1 падолиста 1918 р. у Коломиї ... – С. 22.
 48. Д. М. Листопадові дні в Коломиї ... – С. 751.
 49. Там само; Урядовий відділ. Іменования і перенесення в Судівництві // Република. – 1919. – 12 лют. – Ч. 9. – С. 1.
 50. Від української “Окружної Національної Ради” в Коломиї // Покутський Вістник. – 1918. – 17 падолис. – Ч. 3. – С. 3.
 51. Із Коломиї. Засідання II-ої Сесії Окружної Національної Ради // Покутський Вістник. – 1918. – 8 груд. – Ч. 8. – С. 3; II. Сесія Окружної Національної Ради в Коломиї // Січовий Голос. – 1918. – 7 груд. – Ч. 3. – С. 7.
 52. У Коломиї. III. Сесія Окружної Національної Ради в Коломиї // Покутський Вістник. – 1918. – 26 груд. – Ч. 13. – С. 3; III. Сесія Окружної Національної Ради в Коломиї // Січовий Голос. – 1918. – 29 груд. – Ч. 6. – С. 4; III. Сесія Окр. Національної Ради в Коломиї // Покутський Вістник. – 1919. – 5 січ. – Ч. 2. – С. 2–3.
 53. IV. Сесія Окружної Національної Ради в Коломиї // Покутський Вістник. – 1919. – 16 січ. – Ч. 4. – С. 1; Життя Покуття. Офіційний звіт із IV-ої Сесії Окружної Національної Ради в Коломиї // Покутський Вістник. – 1919. – 23 січ. – Ч. 6. – С. 3–4; Монолатій І. Коломия в часи Західно-Української Народної Республіки ... – С. 23.
 54. V. сесія Окружної Національної Ради в Коломиї // Покутський Вістник. – 1919. – 23 лют. – Ч. 15. – С. 2.
 55. Офіційне справоздання з V. сесії Окружної Національної Ради // Покутський Вістник. – 1919. – 2 марта. – Ч. 17. – С. 2; 3 краю. Покуття. Коломия. (V. Сесія Окружної Нац. Ради) // Република. – 1919. – 15 марта. – Ч. 36. – С. 3.
 56. VI. сесія Окружної Національної Ради в Коломиї // Покутський Вістник. – 1919. – 13 марта. – Ч. 20. – С. 1.
 57. С. Г. Звіт з VI. сесії Н. Ради в Коломиї з дня 21 марта 1919 / С. Г. // Покутський Вістник. – 1919. – 27 марта. – Ч. 24. – С. 3.
 58. Перше засідання “Прибичної Ради” міста Коломиї // Покутський Вістник. – 1918. – 15 груд. – Ч. 10. – С. 2–3.
 59. Монолатій І. Коломия в часи Західно-Української Народної Республіки ... – С. 23; його ж. Петлюра був у Коломиї // Вісник Коломиї. – 1996. – 16 лип.

60. Життя Покуття. Начальний вожд галицької армії в Коломії // Покутський Вістник. – 1919. – 27 цвіт. – Ч. 34. – С. 3.
61. Клодницький В. Кінець 1918 року у Товмаччині ... – С. 859–860; Карпенко О. Листопадова 1918 р. національно-демократична революція на західноукраїнських землях ... – С. 55.
62. Діло. – 1918. – 17 листоп.; Переняте власти на Галицькій Україні в руки Укр. Національної Ради в Товмачі // Станіславський Голос. – 1918. – 5 падолис. – Ч. 1. – С. 2.
63. Волосенко П. Тисьмениця ... – С. 48.
64. Клодницький В. Кінець 1918 року у Товмаччині ... – С. 860; Андрухів І. Тисмениця ... – С. 202.
65. Ковальський Р. Отинія ... – С. 918.
66. Обіжник до державних повітових комісарів // Покутський Вістник. – 1918. – 19 груд. – Ч. 11. – С. 4; Повітові Національні Ради // Нове життя. – 1918. – 18 груд. – Ч. 18. – С. 1.
67. З краю. Товмацький повіт представляється ... // Нове життя. – 1918. – 22 груд. – Ч. 22. – С. 3–4.
68. Там само.
69. З краю. Снятин // Нове життя. – 1918. – 12 груд. – Ч. 13. – С. 2.
70. Гуйванюк М. Марко Черемшина: невідоме й призабуте. Наукові розвідки, републікації, документи / Микола Гуйванюк. – Снятин : Прут Принт, 2007. – С. 19.
71. Бажанський М. Творчий динамізм патріотизму моїх земляків. Гаслова енциклопедія / Михайло Бажанський. – Детройт, 1983. – С. 124–125.
72. Д. М. Листопадові дні в Коломії ... – С. 751.
73. Переняте власти на Галицькій Україні в руки Укр. Національної Ради. Снятин // Станіславський Голос. – 1918. – 19 падолис. – Ч. 5. – С. 2; Кузьма О. Листопадові дні 1918 р. ... – С. 117.
74. Волицький В. Конспіративний військовий гурток учнів і його участь в Городенському ... – С. 178; Никифорук В. Карбівничі високого духу (Ярослав Окуневський, Теофіль Окуневський) / Володимир Никифорук // Ямгорів. Інформаційно-публіцистичний альманах. – Городенка : [б. в.], 1990. – С. 40–62, 51.
75. Кузич І. Листопадові дні в Коломії ... – С. 759; Переняте власти на Галицькій Україні в руки Укр. Національної Ради в Коломийщині // Станіславський Голос. – 1918. – 5 падолис. – Ч. 1. – С. 3.
76. ЦДАВО України, ф. 3521, оп. 2, спр. 168, арк. 4.
77. Чубатий М. Державний лад на Західній Области Української Народньої Республіки / М. Чубатий. – Львів, 1921. – С. 21–24.
78. Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923: Історія ... – С. 233.
79. Громадський голос. Орган “Селянської радикальної партії”. – 1919. – 15 лют.
80. До нового діла // Громадський голос. – 1919. – 19 лют.; Новинки. Партійна конференція українських радикалів відбулася дня 16. лютого с. р. в Коломії ... // Нове життя. – 1919. – 26 лют. – Ч. 45. – С. 2.
81. Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923 : Історія ... – С. 233; Народ і народня влада // Січовий Голос. – 1919. – 1 лют. – Ч. 5. – С. 2; До селян і робітників Покуття! // Січовий Голос. – 1919. – 1 лют. – Ч. 5. – С. 4.
82. З'їзд української радикальної партії в Станіславові // Новини. Інформаційний щоденник. – 1919. – 26 марта. – Ч. 12. – С. 1–2. Виключення д-ра Кирила Трильовського з партії // Народ. Радикальна політична часопись. – 1919. – 30 марта. – Ч. 6. – С. 2; Краєвий делегатський з'їзд укр. радикальної партії. УПБ. Продовження. Станіславів, 23. III // Республіка. – 1919. – 27 марта. – Ч. 46. – С. 3–4.
83. Краєвий З'їзд У.Р.П. // Народ. Радикальна політична часопись. – 1919. – 30 марта. – Ч. 6. – С. 3–4; Краєвий з'їзд У.Р.П. (Продовженне). Суд над д-ром Трильовським // Народ. Радикальна політична часопись. – 1919. – 6 квіт. – Ч. 7. – С. 3–4.
84. Партійне життя // Народ. Радикальна політична часопись. – 1919. – 23 марта. – Ч. 5. – С. 2–3.
85. Наша програма // Народ. Радикальна політична часопись. – 1919. – 30 марта. – Ч. 6. – С. 1–3; Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923: Історія ... – С. 235.
86. Партійні з'їзди. Краєвий делегатський з'їзд укр. радикальної партії. УПБ. Продовження. Станіславів, 23. III // Республіка. – 1919. – 27 марта. – Ч. 46. – С. 3–4; Ковський М. Закладайте українську селянську спілку! / М. Ковський // Народ. Радикальна політична часопись. – 1919. – 23 марта. – Ч. 5. – С. 2; 30 марта. – Ч. 6. – С. 4.
87. Справи організаційні // Товмацькі Вісти. Орган повітового комісаріату Української Національної Ради в Товмачі. – 1919. – 21 (8) березілля. – Ч. 10. – С. 2–3; 3 життя укр. партій. Краєвий делегатський з'їзд Української Радикальної Партії // Республіка. – 1919. – 15 марта. – Ч. 36. – С. 3.
88. Справи організаційні // Товмацькі Вісти. Орган повітового комісаріату Української Національної Ради в Товмачі. – 1919. – 21 (8) березілля. – Ч. 10. – С. 3.
89. Наша програма // Народ. Радикальна політична часопись. – 1919. – 30 марта. – Ч. 6. – С. 1–3.

90. Справи організаційні // Товмацькі Вісти. Орган повітового комісаріату Української Національної Ради в Товмачі. – 1919. – 16 (3) трав. – Ч. 18. – С. 3.
91. З організаційного руху // Товмацькі Вісти. Орган повітового комісаріату Української Національної Ради в Товмачі. – 1919. – 14 (1) березіля. – Ч. 9. – С. 3.
92. Селянська Спілка. Селянські Спілки в Товмачині // Народ. Радикальна політична часопись. – 1919. – 13 квіт. – Ч. 8. – С. 7; Справи організаційні // Товмацькі Вісти. Орган повітового комісаріату Української Національної Ради в Товмачі. – 1919. – 21 (8) березілля. – Ч. 10. – С. 2–3; Селянська Спілка // Народ. Радикальна політична часопись. – 1919. – 13 квіт. – Ч. 8. – С. 6–7.
93. Дописи. З Товмачини (Селянська Спілка; віча) // Народ. Радикальна політична часопись. – 1919. – 1 мая. – Ч. 13. – С. 4; Справи організаційні // Товмацькі Вісти. Орган повітового комісаріату Української Національної Ради в Товмачі. – 1919. – 18 (5) цвіт. – Ч. 14. – С. 3; Справи організаційні // Товмацькі Вісти. Орган повітового комісаріату Української Національної Ради в Товмачі. – 1919. – 2 трав. (19 цвіт.). – Ч. 16. – С. 6.
94. Справи організаційні // Товмацькі Вісти. Орган повітового комісаріату Української Національної Ради в Товмачі. – 1919. – 16 (3) трав. – Ч. 18. – С. 3.
95. З Городенки // Народ. Радикальна політична часопись. – 1919. – 13 квіт. – Ч. 8. – С. 7.
96. Селянсько-робітничий Союз // Січковий Голос. – 1919. – 6 січ. – Ч. 1. – С. 7; Д.[ем'ячук] Д. Гуртуйтеся в Селянсько-робітничі Союзи / Дмитро Дем'ячук // Січковий Голос. – 1919. – 19 січ. – Ч. 3. – С. 1; Селянсько-робітничий зїзд // Новини. Інформаційний щоденник. – 1919. – 1 квіт. – Ч. 17. – С. 1–2; 2 квіт. – Ч. 18. – С. 1–2.
97. Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923: Історія ... – С. 239.
98. Оголоси. Нарада прихильників національно-демократичної партії судових повітів Коломия й Печеніжин ... // Новини. Інформаційний щоденник. – 1919. – 24 марта. – Ч. 10. – С. 2; Життя Покуття. Організаційні збори укр. Народн. трудової партії // Покутський Вістник. – 1919. – 11 мая. – Ч. 39. – С. 3.
99. Збірник законів, розпорядків та обіжників, проголошених Державним Секретаріатом Зах.-Укр. Н. Р. ... – С. 5–7.
100. Державний архів Львівської області (Держархів Львівської обл.), ф. 1259, оп. 1, спр. 31, арк. 113–114; Кузьма О. Листопадові дні 1918 р. ... – С. 265.
101. Збірник законів, розпорядків та обіжників, проголошених Державним Секретаріатом Зах.-Укр. Н. Р. ... – С. 2; Розпорядки Державного Секретаріату військових справ з дня 13. падолиста 1918 // Товмацькі Вісти. Орган повітового комісаріату Української Національної Ради в Товмачі. – 1918. – 20 падолис. – Ч. 2. – С. 1–2; Розпорядки Державного Секретаріату Військових Справ з дня 13. падолиста 1918 // Станіславський Голос. – 1918. – 22 падолис. – Ч. 6. – С. 1–2; Кузьма О. Листопадові дні 1918 р. ... – С. 264–265.
102. Приказ областної Команди. Коломия, дня 13 падолиста 1918 // Покутський Вістник. – 1918. – 17 падолис. – Ч. 3. – С. 2–3.
103. Вісник Державного Секретаріату Військових Справ: 1918 ... – С. 2–4; У Коломиї. Мобілізація // Покутський Вістник. – 1918. – 4 груд. – Ч. 7. – С. 3; Урядове оголошення! // Покутський Вістник. – 1918. – 17 падолис. – Ч. 3. – С. 1; Оповістка. Мобілізація // Січковий Голос. – 1918. – 29 падолис. – Ч. 2. – С. 8; Поклик до всіх повітових Управ // Станіславський Голос. – 1918. – 19 падолис. – Ч. 5. – С. 2; Кузьма О. Листопадові дні 1918 р. ... – С. 265.
104. Урядова частина. (Оповістки оголошені на сім місці мають силу закону й обов'язують усіх горожан коломийської області). Ч. 669 : До громадських комісарів, громадських рад, громадських організацій, парохіяльних урядів // Покутський Вістник. – 1918. – 28 падолис. – Ч. 6. – С. 3.
105. Ч. 669 : До Громадських комісарів, громадських рад, громадських організацій, парохіяльних урядів // Січковий Голос. – 1918. – 12 груд. – Ч. 4. – С. 8.
106. З краю. Снятин // Нове життя. – 1918. – 12 груд. – Ч. 13. – С. 2.
107. Загальна мобілізація // Народ. Радикальна політична часопись. – 1919. – 23 мая. – Ч. 31. – С. 1; Розпоряд Державного Секретаріату військових справ з дня 15. мая 1919 // Република. – 1919. – 18 мая. – Ч. 88. – С. 1; Урядовий відділ. Загальна мобілізація // Република. – 1919. – 23 мая. – Ч. 92. – С. 1.
108. З приватної колекції Білика Романа Павловича, жителя смт Заболотів Снятинського району Івано-Франківської обл., ф. 1 Матеріали з історії Західно-Української Народної Республіки, спр. 3, арк. 1.
109. Відозва. Як мають голосити ся жовніри ідучи до війська? // Товмацькі Вісти. Орган повітового комісаріату Української Національної Ради в Товмачі. – 1918. – 7 лют. (25 січ.). – Ч. 4. – С. 3.
110. У Коломиї. Мобілізація // Покутський Вістник. – 1918. – 4 груд. – Ч. 7. – С. 3; Монолатій І. Коломия в часи Західно-Української Народної Республіки ... – С. 19.

- ¹¹¹. Поклик до українських січових стрільців до всіх військових осіб української народности та добровольців // Покутський Вістник. – 1918. – 10 падолис. – Ч. 1. – С. 2; Из Коломиї. Заприсяження похідного курія 24-го піхотного полку ім. Дорошенка // Покутський Вістник. – 1918. – 8 груд. – Ч. 8. – С. 3; Из Коломиї. Присяга сотні 24. полку // Покутський Вістник. – 1918. – 21 падолис. – Ч. 4. – С. 4; Новинки. Переіменування полків // Січовий Голос. – 1918. – 7 груд. – Ч. 3. – С. 8; Новинки. Як вернув 24. полк до Коломиї? // Станиславівський Голос. – 1918. – 12 падолис. – Ч. 3. – С. 4; Новинки. Переіменування полків // Нове життя. – 1918. – 19 груд. – Ч. 19. – С. 2.
- ¹¹². ЦДАВО України, ф. 3521, оп. 2, спр. 156, арк. 3-3 зв., 4; 3 краю. Заприсяження походних курінів [у Коломиї] // Нове життя. – 1918. – 13 груд. – Ч. 14. – С. 2.
- ¹¹³. Коломийські герої // Републіка. – 1919. – 18 цвіт. – Ч. 65. – С. 8; Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923: Історія ... – С. 119–120.
- ¹¹⁴. Осторога! // Покутський Вістник. – 1918. – 21 падолис. – Ч. 4. – С. 2; Урядова частина. (Оповістки оголошені на сім місці мають силу закона й обов'язують усіх горожан коломиїської області). Ч. 737 : Приказ Військам і населенню Округа Коломия, Косів, Снятин, Печеніжин // Покутський Вістник. – 1918. – 28 падолис. – Ч. 6. – С. 2–3; Монолатій І. Коломия в часи Західно-Української Народної Республіки ... – С. 19.
- ¹¹⁵. Урядове зарядження // Покутський Вістник. – 1918. – 19 груд. – Ч. 11. – С. 3–4; Січовий Голос. – 1918. – 12 груд.; Оголошення. До відомости населення округа: Коломия, Косів, Печеніжин, Снятин і Городенка. Ч. 1635 : Коломия, дня 8-го грудня 1918 // Січовий Голос. – 1918. – 12 груд. – Ч. 4. – С. 8.
- ¹¹⁶. Стан облоги // Станиславівський Голос. – 1918. – 26 падолис. – Ч. 7. – С. 1; Стан облоги // Нове життя. – 1918. – 28 падолис. – Ч. 7. – С. 2.
- ¹¹⁷. Позір Січи! // Січовий Голос. – 1918. – 20 падолис. – Ч. 1. – С. 4; Поклик повітової “Січи” в Коломиї до всіх Січий Коломиїського і Печеніжинського повіта // Січовий Голос. – 1918. – 20 падолис. – Ч. 1. – С. 4–5.
- ¹¹⁸. Новинки. В Коломиї. В Печеніжині // Січовий Голос. – 1918. – 7 груд. – Ч. 3. – С. 8; Новинки. Заприсяження Українського Війська в Коломиї // Нове життя. – 1918. – 19 груд. – Ч. 19. – С. 2; Новинки. Перша Гуцульська Сотня загостила 1. с. м. до Печеніжина // Нове життя. – 1918. – 19 груд. – Ч. 19. – С. 2.
- ¹¹⁹. Життя Покуття. Из Українськ. Червоного Хреста в Коломиї // Покутський Вістник. – 1919. – 6 лют. – Ч. 10. – С. 3–4.
- ¹²⁰. До Населення Округа: Коломия, Косів, Снятин, Печеніжин і Городенка // Покутський Вістник. – 1918. – 19 груд. – Ч. 11. – С. 1; До Населення Округа: Коломия, Косів, Снятин, Печеніжин і Городенка // Січовий Голос. – 1918. – 21 груд. – Ч. 5. – С. 4.
- ¹²¹. Вічевий рух // Товмацькі Вісти. Орган повітового комісаріату Української Національної Ради в Товмачі. – 1918. – 27 груд. – Ч. 6. – С. 2; Кузьма І. Поклик до громадян Товмацької землі! / Іван Кузьма // Товмацькі Вісти. Орган повітового комісаріату Української Національної Ради в Товмачі. – 1918. – 27 груд. – Ч. 6. – С. 2; На коляду для Українських жовнірів зложили в пов. держ. Комісаріяті // Товмацькі Вісти. Орган повітового комісаріату Української Національної Ради в Товмачі. – 1918. – 24 (11) січ. – Ч. 2. – С. 4.
- ¹²². З приватної колекції Білика Романа Павловича, жителя смт Заболотів Снятинського району Івано-Франківської обл., ф. 1 Матеріали з історії Західно-Української Народної Республіки, спр. 2, арк. 1.
- ¹²³. Українські справи. Різдвяні дарунки для українських жовнірів в полі // Покутський Вістник. – 1918. – 29 груд. – Ч. 14. – С. 2; Життя Покуття. Святочні дари на фронті // Покутський Вістник. – 1919. – 12 січ. – Ч. 3. – С. 3; Життя Покуття. Подяка за святочні дари // Покутський Вістник. – 1919. – 23 січ. – Ч. 6. – С. 4.
- ¹²⁴. ЦДАВО України, ф. 3521, оп. 2, спр. 156, арк. 8 зв., 9–9 зв.
- ¹²⁵. Поклик до громадян Покуття в справі святочних дарунків для укр. армії // Покутський Вістник. – 1919. – 10 цвіт. – Ч. 28. – С. 1.
- ¹²⁶. Держархів Львівської обл., ф. 274, оп. 1, спр. 38, арк. 116–117.
- ¹²⁷. Збірник законів, розпорядків та обіжників, проголошених Державним Секретаріатом Зах.-Укр. Н. Р. ... – С. 4–5.
- ¹²⁸. ЦДІАЛ України, ф. 581, оп. 1, спр. 96, арк. 20–21.
- ¹²⁹. Військова Команда Округна в Коломиї. Оповіщення! // Покутський Вістник. – 1918. – 15 груд. – Ч. 10. – С. 3–4.
- ¹³⁰. ЦДАВО України, ф. 3521, оп. 2, спр. 157, арк. 2–2 зв., 4.
- ¹³¹. Західно-Українська Народна Республіка, 1918–1923 : ілюстрована історія. – Львів ; Івано-Франківськ : Манускрипт–Львів, 2008. – С. 205.

- ^{132.} Вістник державних законів і розпорядків Західної Области Української Народної Республіки. – 1919. – 2 мая. – Вип. 9. – С. 65–68; Земельна справа // Січковий Голос. – 1918. – 21 груд. – Ч. 5. – С. 2; Земельна справа // Нове життя. – 1918. – 15 груд. – Ч. 16. – С. 1; Земельне питання // Нове життя. – 1919. – 12 січ. – Ч. 8. – С. 1; Вирішення земельної справи // Нове життя. – 1919. – 23 січ. – Ч. 16. – С. 1; Земельна справа // Народ. Радикальна політична часопись. – 1919. – 20 лют. – Ч. 1. – С. 3–4; 2 марта. – Ч. 2. – С. 2; Історична подія з нагоди ухвали У.Н.Р. земельного закона // Товмацькі Вісти. Орган повітового комісаріату Української Національної Ради в Товмачі. – 1919. – 25 (12) цвіт. – Ч. 15. – С. 1–2.
- ^{133.} Селянські віча в справі земель. реформи. У.П.Б. Снятин, 2.ІІІ // Нове життя. – 1919. – 5 марта. – Ч. 51. – С. 2; 3 краю. У.П.Б. Снятин, 2. марта // Република. – 1919. – 6 марта. – Ч. 28. – С. 3.
- ^{134.} Життя Покуття. 3 Гвоздеччини // Покутський Вістник. – 1919. – 16 січ. – Ч. 4. – С. 4.
- ^{135.} Повітовий Земельний Комісаріят у Коломиї. До всіх Земельних Комітетів та Громадських начальств в повіті // Покутський Вістник. – 1919. – 13 цвіт. – Ч. 29. – С. 4; Життя Покуття. Вічевий рух // Покутський Вістник. – 1919. – 16 марта. – Ч. 21. – С. 2–3; Життя Покуття. Вічевий рух // Покутський Вістник. – 1919. – 13 цвіт. – Ч. 29. – С. 3; Вісти Коломийської Філії Центрального Інформаційного Бюро при Директорії Укр. Народн. Республіки. В суд. окрузі Гвоздець спокій // Новини. Інформаційний щоденник. – 1919. – 27 марта. – Ч. 13. – С. 2.
- ^{136.} 3 Городенщини. Село Торговиця // Громадський голос. – 1919. – 8 берез.
- ^{137.} Життя Покуття. Під розвагу хліборобам та інвалідам // Покутський Вістник. – 1919. – 6 лют. – Ч. 10. – С. 3; Школа для механіків // Покутський Вістник. – 1919. – 13 лют. – Ч. 12. – С. 4.
- ^{138.} Життя Покуття. Віче в Коломиї // Покутський Вістник. – 1919. – 15 цвіт. – Ч. 30. – С. 3; Земельний закон для Західної Области Української Народної Республіки, ухвалений Укр. Нац. Радою дня 14 квітня 1919 // Покутський Вістник. – 1919. – 24 цвіт. – Ч. 33. – С. 2–3.
- ^{139.} Окружне віче в Коломиї // Покутський Вістник. – 1919. – 8 мая. – Ч. 38. – С. 1–3; Вічевий рух. Окружне віче в Коломиї // Народ. Радикальна політична часопись. – 1919. – 9 мая. – Ч. 19. – С. 3; До оборони! Мова Д. С. Д-ра І. Макуха на окружнім вічу в Коломиї // Република. – 1919. – 13 мая. – Ч. 83. – С. 1.
- ^{140.} Повітова Селянська Рада в Товмачі // Покутський Вістник. – 1919. – 30 січ. – Ч. 8. – С. 3–4.
- ^{141.} До всіх громадських зверхностей в повіті // Товмацькі Вісти. Орган повітового комісаріату Української Національної Ради в Товмачі. – 1918. – 10 груд. – Ч. 5. – С. 3.
- ^{142.} Ч. 600: До всіх громадських Зверхностей і Станиць державної жандармерії в повіті // Товмацькі Вісти. Орган повітового комісаріату Української Національної Ради в Товмачі. – 1919. – 24 (11) січ. – Ч. 2. – С. 1.
- ^{143.} Селянам-хліборобам в повіті під розвагу // Товмацькі Вісти. Орган повітового комісаріату Української Національної Ради в Товмачі. – 1919. – 31 (18) січ. – Ч. 3. – С. 1–2.
- ^{144.} Протокол з нарад делегатів сільських рільничих Комісій, які відбулися 12. березілля 1919 // Товмацькі Вісти. Орган повітового комісаріату Української Національної Ради в Товмачі. – 1919. – 14 (1) березілля. – Ч. 9. – С. 1–2; Ч. 2728 : До рільних Комісій в повіті // Товмацькі Вісти. Орган повітового комісаріату Української Національної Ради в Товмачі. – 1919. – 7 березілля (22 лют.). – Ч. 8. – С. 2; Ч. 4776 : До рільних Комісій і громадських Урядів в повіті // Товмацькі Вісти. Орган повітового комісаріату Української Національної Ради в Товмачі. – 1919. – 11 цвіт. (29 березілля). – Ч. 13. – С. 2.
- ^{145.} Бортники пов. Товмач // Републіканець. Революційно-демократичний тижневик. Вид. Селянсько-робітничого союзу. – 1919. – 17 квіт. – С. 4.
- ^{146.} Інструкція до отворення діяльності повітових, сільських, містечкових і мійських Харчевих Управ // Покутський Вістник. – 1919. – 20 лют. – Ч. 14. – С. 2–3; Справи Харчеві. – Ч. 3603 19 : До всіх громадських Урядів в повіті // Товмацькі Вісти. Орган повітового комісаріату Української Національної Ради в Товмачі. – 1919. – 21 (8) березілля. – Ч. 10. – С. 1; Урядовий відділ. Розпорядок Ради Державних Секретарів з д. 17. лютого 1919 р. в харчевих справах // Република. – 1919. – 21 лют. – Ч. 17. – С. 1; Урядовий відділ. Розпорядок Державного Секретаря внутрішніх справ з дня 17. лютого 1919 р. в справі організації харчевих управ // Република. – 1919. – 21 лют. – Ч. 17. – С. 1–2; Урядовий відділ. Розпорядок Державного Секретаріату земельних і внутрішніх справ з дня 21. лютого 1919 в справі примусової управи землі на рік 1919 // Република. – 1919. – 23 лют. – Ч. 19. – С. 1–2.
- ^{147.} Життя Покуття. Кооперативний рух // Покутський Вістник. – 1919. – 20 лют. – Ч. 14. – С. 4.
- ^{148.} Життя Покуття. Юл. К. Кооперативний рух в Коломийщині / Юл. К. // Покутський Вістник. – 1919. – 10 цвіт. – Ч. 28. – С. 3–4.
- ^{149.} Городенщина. (Звіт з діяльності “Повітової Кооперативи в Городенці за 1918 р.”) // Народ. Радикальна політична часопись. – 1919. – 1 мая. – Ч. 13. – С. 4; Оповідки. Дня 14. лютого о год.

- 9 рано відбудуться Загальні Збори Повітової Кооперативи в Городенці ... // Републіка. – 1919. – 9 лют. – Ч. 7. – С. 4.
- ^{150.} Життя Покуття. Повітова кооперативна централь в Снятині // Покутський Вістник. – 1919. – 29 цвіт. – Ч. 35. – С. 4.
- ^{151.} Життя Покуття. Відновлення чит. “Просвіти” і основання кружка “Сільського Господаря” в Дятківцях // Покутський Вістник. – 1919. – 20 лют. – Ч. 14. – С. 4; Основні збори кооперативи в Слобідці // Покутський Вістник. – 1919. – 20 цвіт. – Ч. 31–32. – С. 7.
- ^{152.} Харчі для Покуття // Громадський Голос. – 1919. – 22 берез.; По Галичині. Харчі для Покуття // Новини. Інформаційний щоденник. – 1919. – 17 марта. – Ч. 4. – С. 2; Харчова поміч для гірських повітів // Републіка. – 1919. – 18 марта. – Ч. 38. – С. 1.
- ^{153.} Резолюція про злуку українських земель // Нове життя. – 1919. – 5 січ. – Ч. 5. – С. 1; Вістник державних законів і розпорядків Західної Области Української Народної Республіки. – 1919. – 31 січ. Вип. 1. – С. 1.
- ^{154.} Вічевий рух // Товмачські Вісти. Орган повітового комісаріату Української Національної Ради в Товмачі. – 1919. – 24 (11) січ. – Ч. 2. – С. 3.
- ^{155.} Свято злуки (у Товмачі) // Нове життя. – 1919. – 17 січ. – Ч. 11. – С. 2.
- ^{156.} Життя Покуття. Інформаційне бюро // Покутський Вістник. – 1919. – 23 лют. – Ч. 15. – С. 3.
- ^{157.} Життя Покуття. Справа заснування філії “Інформаційного Бюра” // Покутський Вістник. – 1919. – 16 лют. – Ч. 13. – С. 4.
- ^{158.} Вісти Філії Центр. Інфор. Бюра в Коломиї (Кути, Гвіздець, Городенка, Яблонів) // Покутський Вістник. – 1919. – 9 марта. – Ч. 19. – С. 4; Вісти Філії Центр. інформаційного Бюра в Коломиї. Агентура Заболотів // Покутський Вістник. – 1919. – 13 марта. – Ч. 20. – С. 3; Вісти Коломийської Філії Центрального Інформаційного Бюра Укр. Нар. Республіки. Агентура Обертин // Новини. Інформаційний щоденник. – 1919. – 17 марта. – Ч. 4. – С. 2; Городенка // Новини. Інформаційний щоденник. – 1919. – 19 марта. – Ч. 6. – С. 2; Агентура Яблонів, 21./III. с. р. // Новини. Інформаційний щоденник. – 1919. – 21 марта. – Ч. 8. – С. 2; та ін.
- ^{159.} Коломийська філія Центрального Інформаційного Бюра при Директорії У.Н.Р. // Покутський Вістник. – 1919. – 27 лют. – Ч. 16. – С. 4; Філія Центрального Інформаційного Бюра при Директорії У.Н.Р. в Коломиї // Новини. Інформаційний щоденник. – 1919. – 13 марта. – Ч. 1. – С. 1.

В статтє охарактеризировано становление и функционирование органов украинской власти на территории Покуття в период ЗУНР. Раскрыто формы активизации национального движения накануне распада Австро-Венгерской империи и начала революции на западноукраинских землях, прослежено формирование очагов украинской власти в крае в ходе Ноябрьского срыва 1918 года, особенности законодательного обеспечения процесса формирования и деятельности местных органов власти и управления, правоохранительных органов, вооруженных сил, судебной системы, освещено общественно-политические процессы на Покуття, проанализированы шаги власти относительно решения земельного вопроса.

Ключевые слова: *Покуття, поветовые рады, Окружная национальная рада, вече, партійно-политическая жизнь, жандармерия, вооруженные силы, судебная система, земельный вопрос, аграрная реформа.*

The article characterized the formation and functioning of the Ukrainian authorities on the territory of Pokuttya during the period of ZUNR. The author discusses the form of intensification of the national movement before the collapse of the Austro-Hungarian Empire and the beginning of the Ukrainian revolution in the west of Ukraine, described the formation of the branches of the Ukrainian authorities in the region during the November breakdown in 1918, the peculiarities of the legislative process of the formation and activity of local authorities and government, law enforcement agencies, armed forces, judicial systems, social-political processes in Pokuttya, analyzed the steps authorities regarding resolution of the land question.

Keywords: *Pokuttya, district councils, Ring the National Council, council, party-political life, gendarmerie, armed forces, judiciary, land question, agrarian reform.*